

Heidi Staff-Iversen Eikeland

En kvalitativ studie av foreldres erfaringer med logopedisk veiledning når førskolebarn stammer

Hvilke aspekter ved den logopediske
veiledningen kan bidra til å styrke og
myndiggjøre foreldre?

Masteroppgave i Logopedi

Veileder: Heidi Gilstad og Astrid Tine Bjørvik

Juli 2019

Heidi Staff-Iversen Eikeland

En kvalitativ studie av foreldres erfaringer med logopedisk veiledning når førskolebarn stammer

Hvilke aspekter ved den logopediske veiledningen
kan bidra til å styrke og myndiggjøre foreldre?

Masteroppgave i Logopedi
Veileder: Heidi Gilstad og Astrid Tine Bjørvik
Juli 2019

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for språk og litteratur

Sammendrag

Denne oppgaven er en kvalitativ dybdestudie der målet er å få kunnskap om hvilke erfaringer foreldre til barn som stammer har med å delta i logopedisk veiledning.

Studien bruker Symbolsk interaksjonisme som teoretisk perspektiv, og har fokus rettet mot hvilke aspekter ved veiledningen som kan virke myndiggjørende for foreldre.

Det logopediske veiledningstilbudet fant sted i en kommunal logopedtjeneste i Sør-Norge. Studien baserer seg på foreldrenes to første møter med logopeden, og deres prosess hjemme mellom samtalene.

For å belyse problemstillingen trekkes ulike teoretiske perspektiv frem. Teori om forholdet mellom forutsetninger og forventninger brukes som bakgrunn for å forklare stammeutvikling hos barn, og foreldres rolle i behandlingstilbudet. Den stammefaglige veiledningen tar utgangspunkt i humanistisk tradisjon og en styrkefokusert tilnærming.

Opgavens empiri er utvunnet gjennom intervjuer, og dataene belyses ved å bruke deler av Bronfenbrenners utviklingsøkologiske modell (Bronfenbrenner, 1979) som rammeverk, mens Tjoras stegvis-deduktiv-induktiv metode er fundamentet for analyseprosessen (Tjora, 2017).

Studiens funn gir klare indikasjoner på at logopedisk veiledning kan bidra til å styrke og myndiggjøre foreldre med barn under skolealder som stammer. Det er flere aspekter som stikker seg frem som betydningsfulle. Ett aspekt er veiledningsrelasjonen. Det ser ut til å være vesentlig at foreldre føler seg trygge, respektert, lyttet til og støttet av logopeden. Det å støtte foreldrene i foreldrerollen på mer generell basis ser også ut til å være betydningsfullt.

Kunnskapsformidling fra logoped til foreldre om stamming hos barn, forekomst, årsak, utviklingsgang og konkrete råd, pekte seg ut som avgjørende momenter for å skape trygghet og forståelse for rådene og tiltakene som ble fremlagt av logopeden underveis. Samtidig var det viktig at de foresatte opplevde valgfrihet og kontroll over prosessen, og at det var rom for refleksjoner og det å se foreldrenes utfordringer fra ulike perspektiver i de logopediske samtalene. Det å ha mer enn ett møte mellom foreldre og logoped så ut til å være betydningsfullt for å skape mestring med å gjennomføre rådene i en hektisk hverdag, og for å få til en god og varig prosess på hjemmearenaen.

Abstract

This thesis is a qualitative in-depth study where the goal is to gain knowledge of how parents of children who stutter experience participating in speech-therapy counseling.

The study uses Symbolic interactionism as a theoretical perspective and focuses on which aspects of the counseling have an empowering effect on the parents.

The speech therapy took place in a municipal speech therapist service in South of Norway. The study is based on the parents' first two meetings with the speech therapist and their process at home between the counseling.

In order to enlighten the issue links have been drawn to various theoretical perspectives. The theory of the relationship between demands and capacities is used as a background for explaining the development of the stuttering of the child, as well as the parent's role in the treatment offered. The pedagogical guidance is based on humanistic tradition and a strength-focused approach.

The thesis's empirical data is collected through interviews. The data is enlightened through the use of parts of Bronfenbrenner's Ecological Systems theory (Bronfenbrenner, 1979) as a framework, while Tjora's step-wise-deductive-inductive method is the basis for the analysis process (Tjora, 2017).

The thesis' findings give clear indications that speech-therapy counseling can strengthen and empower parents with stuttering children under school age. There are several aspects that stand out as meaningful, one of which is the guidance-relationship. It seems important that parents feel safe, respected, listened to, and supported by the speech therapist. Supporting parents in parenting on a more general basis also seems to be significant. Knowledge dissemination from speech therapist to parents about stuttering in children, occurrence, cause, developmental progress, and concrete advice, are all pointed out as crucial factors in order to create safety and understanding for the advice and guidance that was presented by the speech therapist. At the same time, it was important that the guardians experienced freedom of choice and control over the process, and that there was room for reflections and to see the parents' challenges from different perspectives in discussions. Several meetings seemed to be important in developing a good process where the advice given in the conversations was properly implemented at home, and created a feeling of achievement in implementing the advice into everyday life.

Forord

Helt fra jeg ble uteksaminert som logoped fra Universitetet i Oslo i 1995, var planen at jeg bare skulle jobbe noen få år for å få praksis før jeg tok hovedfag. De få årene ble mange, og hovedfaget var erstattet av master før tiden var moden for å gyve løs på oppgaven. Temaet ble imidlertid det samme som først planlagt; stamming.

Masterstudiet har vært en berikende reise jeg ikke ville vært foruten, selv om de fleste kvelder, helger og ferier de siste to årene har gått med til studier.

Uten støtte hadde prosessen aldri latt seg gjennomføre. Jeg vil derfor takke alle dere nærmeste som har bidratt på ulike vis til at dette prosjektet lot seg gjennomføre, og som har vist forståelse for min «unntakstilstand» i denne tiden.

Uten de intervjuede foreldrenes velvilje ville ikke prosjektet latt seg gjennomføre. De fortjener en stor takk for at de fant tid til å bli intervjuet to ganger hver i en hektisk hverdag som småbarnsforeldre.

Til slutt vil jeg takke veilederne mine. Først fagveileder, Astrid Tine Bjørvik, for gjennomlesninger og gode innspill angående det stammefaglige stoffet.

Sist, men ikke minst, en stor takk til hovedveileder Heidi Gilstad. Dine kloke innspill og gode tilbakemeldinger underveis i prosessen har vært til uvurderlig støtte og hjelp. Tusen takk!

Innhold

1	Introduksjon og problemstilling	1
1.1	Oppgavens oppbygning	2
2	Teoretiske perspektiv	3
2.1	Symbolisk interaksjonisme	3
2.2	Kommunikasjon	4
2.3	Bronfenbrenners utviklingsøkologiske modell	5
2.4	Stamming	7
2.4.1	Definisjon.....	7
2.4.2	Utbredelse og årsaksforklaring.....	8
2.4.3	Stammeutvikling	9
2.4.4	Opplevelse av stamming	10
2.4.5	Stammebehandling av barn.....	10
2.4.6	Tidligere forskning på stamming	13
2.5	Rådgivning og veiledning.....	15
2.5.1	Aspekter ved god veiledning.....	16
2.6	Empowerment, styrking og myndiggjøring.....	17
2.6.1	Tidligere forskning om empowerment	19
3	Metode	20
3.1	Kvalitativ metode	20
3.2	Kvalitativt forskningsintervju	20
3.2.1	Utarbeidelse av intervjuguide og litteratursøking.....	21
3.2.2	Prøveintervju	21
3.3	Utvalgsriterier for studien	22
3.4	Rekruttering	22
3.5	Veiledningstilbud, deltakere og datalagring.....	23
3.5.1	Foreldrenes veiledningstilbud.....	23
3.5.2	Studiens deltakere	23
3.5.3	Gjennomføring og datalagring.....	24
3.6	Transkribering	24
3.7	Analysemetode	25
3.8	Etiske betraktninger	25
3.8.1	Forskerens rolle	26
3.9	Gyldighet og pålitelighet	27
3.10	Analyse, koding og kategorisering	28
4	Analyse	29

4.1	Foreldrenes erfaringer på mikronivå	30
4.1.1	Syn på stamming, og betydning av økt kunnskap og erfaring	30
4.1.2	Foreldrenes tanker og erfaringer angående veiledningen	32
4.2	Foreldrenes erfaringer på meso- og eksonivå	33
4.2.1	Syn på stamming, og betydning av økt kunnskap og erfaring	34
4.2.2	Foreldrenes tanker og erfaringer angående veiledningen	36
5	Drøfting	38
5.1	Bekymringer, skyldfølelse og tidligere erfaring	38
5.2	Ny kunnskap, konkrete råd, refleksjoner og myndiggjøring	40
5.3	Veiledningsinnhold, relasjon, mestring og støtte	42
5.4	Foreldres ressurser og viktige aspekter ved veiledningsrelasjonen	44
5.5	Avsluttende og oppsummerende betraktninger	45
6	Implikasjoner og videre forskning	47
6.1	Implikasjoner ved studien	47
6.2	Logopedisk praksis og videre forskning	47
	Referanseliste	50

Figurliste

Figur 1	Speilingsmodell i tråd med Symbolsk interaksjonisme.	4
Figur 2.	Bronfenbrenners utviklingsøkologiske modell	6
Figur 3.	Samspill mellom forutsetninger og forventninger i stammeutvikling	11
Figur 4.	Samspill mellom ulike faktorer i utviklingen av stamming	13

Vedlegg

Vedlegg nr. 1: Intervjuguide

Vedlegg nr. 2: Invitasjon til deltakelse i studien

Vedlegg nr. 3: Uformelt skriv, vedlegg til invitasjonen

Vedlegg nr. 4: Førskolebarn som stammer. Råd og fakta til foreldre og barnehagepersonell

Vedlegg nr. 5: Stegvis-deduktiv-induktiv modell

Vedlegg nr. 6: Søknad til Norsk Senter for forskningsdata (NSD), inkludert projektskisse

Vedlegg nr. 7: Godkjenning fra NSD

Vedlegg nr. 8: Artikkel om stamming av Vinsrygg og Heitmann

1 Introduksjon og problemstilling

Det er utbredt praksis blant logopeder, både nasjonalt og internasjonalt, å gi råd og veiledning til foreldre med førskolebarn som stammer. Til tross for dette, er det lite forskning som ser på hvordan foreldre erfarer å delta i barnas behandlingsforløp. Begrepet «kunnskapshull» kan betegne manglene på feltet. Samtidig har det vært økende oppmerksomhet innen utdannings- og helsevesenet på tidlig intervensjon, foreldreveiledning, medvirkning, empowerment og likeverd de siste tiårene. Fokus har dreid fra et problemfokus til fokus på menneskers ressurser og mestringspotensial (Hauger, 2018; Sørensen & Graff-Iversen, 2001). Også innen logopedfaglig praksis er dette sentralt, selv om det ser ut til å være lite logopedisk forskning også på dette området.

Foreldre med førskolebarn som stammer har rettigheter som ligger nedfelt i barnehagelovens §19a og b (2005). Paragrafene tydeliggjør at alle barn i Norge med særlige behov har rett til spesialpedagogisk hjelp, og at foreldre har rett til rådgivning. Loven presiserer at samarbeid mellom hjelpeinstansene og barns foreldre er vesentlig, og at foreldresynspunkter skal vektlegges i særlig grad når tiltak utformes for barnet. Forståelse og innsyn i foreldres erfaringer med veiledning og tiltaksprosesser er derfor viktige for videre logopedisk praksis. Jeg ønsker med denne oppgaven å kaste lys over foreldrenes synspunkter og erfaringer gjennom å undersøke og lytte til deres opplevelser av den logopediske veiledningsprosessen. Ønskemålet er at studien skal bidra med ny kunnskap om hva som er betydningsfulle elementer i logopedisk veiledning for å gi foreldre gode veiledningsopplevelser preget av styrking og myndiggjøring. Problemstillingen for oppgaven lyder derfor som følger:

«Hvilke aspekter ved den logopediske veiledningen kan bidra til å styrke og myndiggjøre foreldre med førskolebarn som stammer?»

Veilederens viktigste redskap er samtalen. Samtaleprosessen er preget av verbale og nonverbale elementer, og mange aspekter innvirker på den enkeltes tolkningsprosess og sluttforståelse. Som bakgrunnsperspektiv i avhandlingen ligger Symbolsk interaksjonisme. Dette perspektivet fungerer sammen med teorier om stamming, veiledning, empowerment, og Bronfenbrenners modell, som et fundament for forståelsen av foreldrenes opplevelser av det logopediske veiledningstilbudet.

1.1 Oppgavens oppbygning

Denne avhandlingen er delt i 6 kapitler. Nedenfor skisseres innholdet i disse kortfattet.

Kapittel 1, introduserer prosjektet og dets hensikt, samt oppgavens problemstilling og oppbygning.

Kapittel 2, belyser avhandlingens teoretiske perspektiv. Innledningsvis settes lupen på Symbolsk interaksjonisme. Symbolsk interaksjonisme er denne oppgavens metodologiske perspektiv, og gjennomsyrrer store deler av avhandlingen. Dernest presenteres veiledningens viktigste verktøy som er kommunikasjon. Etter det settes søkelyset på Bronfenbrenners utviklingsøkologiske modell, da modellen blant annet er betydningsfull for struktureringen av studiens empiri.

Videre i kapittel 2, rettes fokus mot teori og forskning om stamming hos barn. Det tas utgangspunkt i en tilnærming til stammeutvikling hos barn som er basert på teori om forutsetninger og forventninger, og en indirekte behandlingsform gjennom foreldreveiledning. Deretter følger temaene veiledning og empowerment, fordi kunnskap og ulike aspekter ved disse feltene er betydningsfulle for å skape forståelse for veiledningstilbudet som ligger til grunn for denne kvalitative intervjustudien.

Kapittel 3, gir leseren innblikk i kvalitativ forskningsmetode og bruk av semistrukturert intervju som redskap for kunnskapsutvikling. Kapitlet redegjør for forskningsprosessen, studiens deltakere og veiledningstilbudet som ligger til grunn, samt ulike valg som er tatt underveis, avgrensninger, etiske betraktninger og utfordringer. Tjoras stegvis-deduktiv-induktiv metode er brukt som analytisk redskap og forholdningssett.

Kapittel 4 omhandler analyseprosessen, og deltakernes stemme løftes frem og synliggjøres med Bronfenbrenners utviklingsøkologiske modell som rammeverk gjennom mikro, meso og eksonivå.

Kapittel 5 drøfter studiens analytiske funn i lys av tidligere teori og forskning innen stamming, Symbolsk interaksjonisme, veiledning og empowerment.

Kapittel 6 ser på implikasjoner ved egen studie, før det redegjøres for tanker om hva som er viktig i videre forskning og logopedisk, stammefaglig veiledning.

2 Teoretiske perspektiv

2.1 Symbolsk interaksjonisme

Symbolsk interaksjonisme (SI) er en av flere retninger innen samfunnsvitenskapene (Aksan, Kısac, Aydın, & Demirbuken, 2009), og assosieres ofte med Mead og Blumer (Patton, 2002). Perspektivet ble introdusert for amerikansk sosiologi i 1920-årene (Crossman, 2018), og har siden blitt videreutviklet gjennom flere faser (Aksan et al., 2009; Mead, Vaage, & Thorbjørnsen, 1998). Teorien legger vekt på menneskers streben etter mening, og at meningssøkning og fortolkning er en essensiell, menneskelig prosess. Menneskers bevissthet og oppfatning av seg selv skapes gjennom kommunikasjon med andre individer. Uansett om vi sier noe, gjør noe, eller lar være å si eller gjøre, registreres det av dem vi samspiller med. Både vi og de vi omgis av, tolker den andres reaksjoner gjennom å sette seg inn i den andres oppfatninger. Vi ser oss selv gjennom den andre (Bø, 2018 s. 243), jamfør figur 1 senere i dette kapittelet. Prosessen kan foregå på et bevisst og et ubevisst plan, for eksempel gjennom instinktive responser, eller via persepsjon og erfaringsbasert kunnskap (Mead et al., 1998). I dette samspillet deles og skapes mening, og den skapte meningen blir til virkelighet (Patton, 2002). Prosessen som foregår i sosial interaksjon med andre, i en gjensidige vekselvirkning mellom personer, gjør at orden, mening og sosialt samhold skapes (Aksan et al., 2009).

Hvordan selvbilde og identitet blir til ble beskrevet av Cooley i hans «speilbildeteori» på begynnelsen av 1900-tallet (Bø, 2018). Teorien ble senere videreutviklet av Mead, og beskriver kort fortalt at mennesker tolker seg selv ved å sette seg inn i hvordan andre betrakter dem (Bø, 2018). Gjennom å tolke andres reaksjoner, påvirkes egne oppfatninger av det de selv sa eller gjorde, og således blir den sosiale interaksjonen gjennom både verbal og nonverbal kommunikasjon en viktig kilde til hvordan vi betrakter oss selv og verden.

Etter hvert som barn modnes og får et visst antall speilingsopplevelser med signifikante andre, vil det bli i stand til å forutsi andres reaksjoner på egen atferd og vurdere seg selv ut fra andres perspektiver (Skaalvik & Skaalvik, 1988). Med signifikante andre, menes personer som oppleves som betydningsfulle. Dette kan for eksempel være logopeden eller et barns foreldre, slik det brukes i denne oppgaven. Et barn speiler seg i foreldrenes holdninger og atferd i

forhold til egen være- og talemåte. Jo sterkere relasjon mennesker har seg imellom, jo kraftigere påvirkning får den andres reaksjon. Speilingsmodellen kan illustreres slik:

Figur 1 Speilingsmodell i tråd med Symbolsk interaksjonisme.

Modellen ovenfor er inspirert av Skaalvik & Skaalvik (2005, s. 97).

Hvis figuren settes i sammenheng med barnet som stammer (jeg) og foreldrenes reaksjoner (en annen), viser den at barnets taleatferd i form av stamming observeres og tolkes av foreldrene, som i neste omgang reagerer på det de ser og hører av stamming. Barnet vil derigjennom speile seg i foreldrenes reaksjoner på egen talemåte, og etter hvert bygge opp et arsenal av erfaringsbasert kunnskap knyttet til tidligere samspillserfaringer.

Samtidig vil også foreldrene ha signifikante andre som påvirker deres syn på hva som er «innenfor» eller «utenfor». Termen «den generaliserte andre» brukes når personer har generalisert samfunnets normer og verdier, og vurderer seg selv ut fra andres reaksjoner på det selv sett med samfunnets blikk (Mead et al., 1998; Skaalvik & Skaalvik, 2005). Dette har koblinger til Bronfenbrenners modell (1979) som omtales senere i oppgaven.

Selv om speilingsteorien fremdeles er aktuell, har den imidlertid møtt kritikk fordi den blir noe snever og ufullkommen i sin betraktning av det komplekse mennesket. På den ene siden har kritikerne hevdet at menneskelige følelser er for lite inkludert. På den andre siden at de sosiale strukturene som omgir mennesker er for lite tilstede (Aksan et al., 2009). Det som er relevant i dette prosjektet, er imidlertid modellens synliggjøring av hvordan det sosiale samspillet på flere nivåer kan bidra til å påvirke bevisste og ubevisste prosesser og atferd i samspillet mellom mennesker, og da særlig i stammelogopedisk perspektiv og i forhold til foreldreveiledning når barn stammer.

2.2 Kommunikasjon

Kommunikasjon er veiledningens hovedredskap, og inngangsdøren for å styrke og myndiggjøre foreldrene. Det å kommunisere kan betraktes som et grunnleggende, menneskelig behov. Det finnes i alle kulturer over hele verden, og har vært viktig for mennesker til alle tider. Ordet

kommunikasjon stammer fra det latinske ordet "communicare", som betyr å dele eller gjøre felles.

Mennesker kommuniserer ofte på flere nivåer samtidig, med både innhold og relasjon innbakt (Mead et al., 1998; Stålsett, 2009). I følge sistnevnte kilde, kan kommunikasjon være både tilsiktet og utilsiktet, bevisst og ubevisst, verbal og non-verbal. Så mye som 70% av kommunikasjonen tolkes via kroppsspråket, mens de resterende 30 % omfatter ord og ikke-språklige lyder som blant annet sukk eller tonefall (Stålsett, 2009 s. 295).

Sett ut fra et SI-perspektiv, er det å fortolke og søke mening en essensiell, menneskelig prosess som kan foregå både bevisst og ubevisst i kommunikasjonsprosessen. Fortolkningsprosessen foregår underveis i samtalen og samhandlingen, og påvirker både voksne og barn gjennom sine speilingsopplevelser med hverandre, jamfør figur 1.

Ord kan tjene som broer mellom mennesker, men også som broer inni det enkelte mennesket, fordi ordene bringer virkeligheten inn i bevisstheten (Andersen, Thomsen, & Bøgeskov, 2005). I logopedisk veiledning er en slik brobygging et mål, men broer mellom og inni mennesker bygges best når kommunikasjonen støttes av mer enn ord.

Denne oppgaven handler om stamming hos barn, og om hvordan barnas foreldre opplever veiledningsprosessen med logopeden. Kommunikasjon i vid forstand, og kommunikasjon primært formidlet gjennom ord, er derfor et sentralt tema. Både fordi stamming hindrer barnet i å uttrykke ordene lett og flytende, men også fordi foreldrenes opplevelser av barnets stamming kan påvirke foreldrenes kommunikasjon, verbalt og non-verbalt, i møte med barnet og stammingen (Sharon K. Millard, Nicholas, & Cook, 2008; Starkweather, Gottwald, & Halfond, 1990). Logopedens ord og totale kommunikasjon influerer på samspillet i samtalen. Kommunikasjonen kan styrke eller svekke foreldrene, og påvirke deres samspill seg imellom, interaksjonen med barnet, og de foresattes motivasjon og styrke for å sette i gang anbefalte tiltak. Nedenfor vil menneskelig interaksjon og den gjensidige påvirkning som kan finne sted betraktes i et utvidet perspektiv.

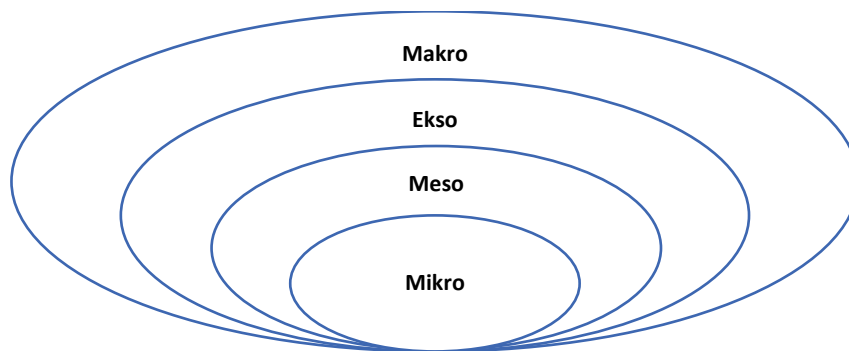
2.3 Bronfenbrenners utviklingsøkologiske modell

Begrepet utviklingsøkologi ble introdusert av Bronfenbrenner på slutten av 1970-tallet (Bronfenbrenner, 1979). Utviklingsøkologi kan betraktes som en tverrfaglig disiplin i skjæringsfeltet mellom blant annet pedagogikk og sosiologi på den ene siden, og historie og økonomi på den andre (Bø, 2018).

Bronfenbrenners modell ser menneskets utviklings- og sosialiseringssprosess som et dynamisk og komplekst vekselspill mellom enkeltindivider, grupper, kultur og storsamfunn (Bronfenbrenner, 1979).

Bronfenbrenner var opptatt av at menneskers subjektive opplevelse av omgivelsene påvirker deres atferd og utvikling. Han var interessert i betydningen av sosial kontekst, og inspirert av blant annet Mead (Bronfenbrenner, 1979). Ut fra nevnte forutsetninger utviklet han den utviklingsøkologiske modellen som en reaksjon på et forskningsmiljø myntet på laboratoriestudier og psykometriske metoder (Bronfenbrenner, 1979).

Bronfenbrenner opererer med fire nivåer/systemer: Mikro, Meso, Ekso og Makro. Jeg velger å gjengi modellen uten tidsaspektet som ble inkludert i senere utviklingsfaser.

Figur 2. Bronfenbrenners utviklingsøkologiske modell

Modellen ovenfor illustrerer de fire systemene som gjensidig påvirker hverandre i menneskers liv, og er laget med inspirasjon fra Bronfenbrenner (1979) og Bø (2018). Jeg vil nedenfor beskrive modellen med barnet som hovedaktør, og gi eksempler ut fra temaet for denne avhandlingen.

Mikronivå omhandler settinger og arenaer der barnet ferdes, for eksempel hjemme i samspill med mor og far. Meso inkluderer bånd mellom arenaer som inkluderer barnet, for eksempel kontakt mellom barnehage og hjem. Ekso betegner miljøer der barnet sjelden eller aldri er, men der det skjer ting av betydning for dets liv. Eksempelvis logopedtjenesten der foreldrene fikk veiledning. Makro er merkelappen for kulturelle og subkulturelle mønstre i samfunnet, men vil på grunn av plasshensyn utelates videre i oppgaven.

Bronfenbrenner (1979) var bevisst på at forandringer og overganger som finner sted i livet, i form av for eksempel å få et nytt søsken, kan være utfordrende i et utviklingsperspektiv. Han setter slike overganger i sammenheng med krav, stress, forventninger og kapasitet

(Bronfenbrenner, 1979). Videre beskriver han det komplekse samspillet mellom foreldre, barn og samfunn, og trekker frem betydningen av støtte, og harmoni mellom krav og forventninger individuelt og samfunnsmessig. Dette er interessant sett opp mot Symbolsk interaksjonisme (jmfør 2.1), og faktorer jeg kommer tilbake til i senere avsnitt om stamming, veiledning og empowerment.

2.4 Stamming

Stamming finnes i alle kulturer og samfunnslag, og historier om stamming kan dateres tilbake til lenge før vår tidsregning. For å forstå hva det vil si å stamme, er det relevant å først sette søkelyset på taleprosessen. Det å snakke er den mest kompliserte finmotoriske aktiviteten et barn skal lære seg. Et nøyaktig samspill av tanker, pust, stemme og artikulasjonsbevegelser kreves, og cirka 200 muskler og 140 000 nervesignaler er involvert i taleprosessen (Vinsrygg & Heitmann, 2004, jmfør vedlegg nr. 8). Nervesignaler og muskulatur må koordineres på millisekundet, og selv små forsinkelser kan påvirke taleflyten og medføre stamming. Samtidig er det viktig å være klar over at alle mennesker har innslag av ikke-flytende tale, og at førskolebarn vanligvis har mer ikke-flyt enn voksne (Guitar, 2014).

2.4.1 Definisjon

Stamming kan beskrives om en rytme- eller timingforstyrrelse som påvirker taleflyten, og er sammen med løpsk tale det som på norsk defineres som taleflytvansker (Statped, 2018). Den som stammer har ingen spesielle problemer med å konstruere setninger eller finne de riktige ordene, men vanskene kommer til uttrykk når tankene skal realiseres gjennom tale.

For å beskrive stamming er det vanlig å dele stamming i «primary» and «secondary stuttering» (Guitar, 2014; Ward, 2017). På norsk kan uttrykkene oversettes med kjerne- og tilleggsstamming. Guitar (2014), definerer kjernestamming med følgende ord:

Stuttering is characterized by an abnormally high frequency and/or duration of stoppages in the forward flow of speech. These stoppages usually take the form of (a) **repetitions** of sounds, syllables, or one-syllable words, (b) **prolongations** of sounds, or (c) «blockages» or «**blocks**» of airflow or voicing in speech. (s.7)

Kjernestamming beskriver ufrivillig stammeatferd der taleflyten hindres på ulike måter. Gjentakelser kan være på språklydsnivå (k-k-kan), stavelsesnivå (ka-ka-kan) eller berøre enstavelsesord (kan-kan-kan). Forlengelser vil si at lyder trekkes ut og varer over lenger tid enn

vanlig (ka-->n), mens blokkeringer betegner full stans av talens pågående strøm av luft eller lyd (kâ````n).

Stamming kan være en uforutsigbar og kompleks vanske som kan opptre ulikt fra dag til dag og situasjon til situasjon. Hos førskolebarn er stamming gjerne periodisk, og det er normalt at den kommer og går (Guitar, 2014). Uforutsigbarheten som ligger i stammingens natur er for mange en ekstra belastning, både for den som stammer og de rundt. Uforutsigbarhet kan skape utrygghet. Som en negativ reaksjon på egne taleflytbrudd kan det utvikles tilleggsstamming og følelsesmessige overbygninger, fordi den som stammer blir frustrert eller brydd når han ikke får sagt det han ønsker så raskt og greit som andre. Guitar (2014), skriver:

Then, as he stutters more frequently, he may become frustrated or ashamed because he can't say what he wants to say – even his own name – as smoothly and quickly as others. These feelings make speaking harder as frustration and shame increase effort and tension and impede fluent speech. (s.9)

Tilleggsstamming betegner atferd som utvikles for å utsette, unngå, komme raskere igjennom eller avslutte øyeblikk med primærstamming. Eksempler på slik tillært, men ofte ubevisst atferd kan være å blinke med øynene eller bruke tilleggslyder. Det er også vanlig å bytte ut ord, eller unngå situasjoner (Guitar, 2014; Ward, 2017). Guttormsen skriver at barn også kan bruke strategier som å snakke som en baby, synges eller endre dialekt (Guttormsen, 2016).

2.4.2 Utbredelse og årsaksforklaring

Nyere forskning tyder på at stamming under skolealder er mer utbredt enn før tenkt, og at den tidligere antagelsen av en insidens på 5-6 % trolig er for lav (Sønsterud, Howells, & Hoff, 2014). Tall peker nå i retning av 10% eller høyere (Sønsterud et al., 2014; Ward, 2017). Ulike studier opererer med ulike prosenttall. En viktig årsak til at insidensen er oppjustert kan være at nyere studier inkluderer yngre barn i utvalget. Økt insidens vil si at flere barn og familier rammes enn det fagmiljøene tidligere har antatt.

Det er i dag bred faglig enighet om at stamming ikke kan forklares av en enkelt årsak, men at flere faktorer virker sammen og påvirker hverandre både når det gjelder stammingens start og utviklingsgang (Guitar, 2014; Kelman & Nicholas, 2008; Packman, 2012; Ward, 2017). Av plasshensyn velger jeg å referere til en multifaktoriell modell fremover, uten å gå særlig inn på andre tilnærminger eller spesifikke årsaksforklaringer videre i oppgaven. Det bør imidlertid nevnes at forskning innen både nevrologi og genetikk har bidratt med viktige funn (Ingham,

Grafton, Bothe, & Ingham, 2012; Riaz et al., 2005), og at flere perspektiver kunne vært trukket frem for å belyse feltet ytterligere.

Den multifaktorielle modellen integrerer nyere forskning og klinisk erfaring i sin beskrivelse av hvordan stamming kan oppstå og videreutvikles. Flere innen stammefeltet skriver at predisponerende fysiologiske og lingvistiske faktorer spiller en sentral rolle når det gjelder stammingens start og videreutvikling (Guitar, 2014; Kelman & Nicholas, 2008; Ward, 2017). Disse faktorene, i samspill med miljømessige og psykologiske faktorer, kan påvirke stammingens hardhet og fortsettelse. Disse aspektene vil belyses nærmere fremover.

2.4.3 Stammeutvikling

Stamming oppstår vanligvis i tidlig barndom (Yairi & Ambrose, 2013), som oftest en gang mellom 2 og 4-5 års alder (Heitmann, 2013; Langevin, Packman, & Onslow, 2010; Sønsterud & Hoff, 2017).

Barnet har med seg en iboende, nevrologisk sårbarhet inn i møtet med verden. Naturlige utfordringer og hendelser gjennom oppveksten kan utløse og videreutvikle stamming hos barn med en sårbarhet for å begynne å stamme, mens de samme faktorene ikke vil påvirke taleflyten hos andre (Kelman & Nicholas, 2008). For eksempel kan det å få et nytt søsken se ut til å være en utløsende faktor (Heitmann, 2013).

En litteraturgjennomgang av Yairi og Ambroses, viser at gjennomsnittlig alder for stammedebut er yngre enn før antatt (Yairi & Ambrose, 2013). Sistnevnte fant at snittalder for stammingens start var 33 måneder. Det vil si en gjennomsnittlig debutalder som ligger omtrent ni måneder under det en før antok.

Naturlig opphør av stamming kan forekomme for mange barn uten intervensjon (Sønsterud et al., 2014). Det kan imidlertid være vanskelig å forutsi hvem som vokser stamming av seg, selv om det finnes kunnskap om enkelte gunstige prediksjonsfaktorer som blant annet å være jente, og ha gode språkferdigheter (Reilly et al., 2013).

Stamming kan imidlertid utvikles til å bli sterkt hemmende, og få store konsekvenser for livsutfoldelse, helse og yrkesaktivitet i voksenlivet. Det er derfor enighet om at det er viktig med tidlig innsats for denne gruppen (de Sonnevile-Koedoot, Stolk, Rietveld, & Franken, 2015; Guitar, 2014; Ward, 2017).

2.4.4 Opplevelse av stamming

Stamming kan oppleves forskjellig både hos den som stammer og de som hører på. Holdninger til, og aksept av egen og andres taleflytvanske er individuell, og det samme er lytternes toleranse for hvor mye eller hard stamming som må til før kommunikasjonen hemmes negativt eller påvirkes på annen måte (Albrigtsen, Stauri, & Wright, 2017; S. Millard & Davis, 2016; Preus, 1987).

En gjennomgang av nyere studier om hvordan barn med stamming opplever egen tale, indikerer at stammende barn vurderer egen talemåte mer negativt enn andre barn (Guttormsen, Kefalianos, & Næss, 2015). Forskjellene mellom holdninger til egen tale hos stammende og ikke-stammende barn økte i takt med barnas alder, men var også tilstede hos de yngste på 3-4 år. Negative opplevelser med stamming kan øke stammingen, og gi utvikling av tilleggsstamming, jamfør Guitar (2014).

2.4.5 Stammebehandling av barn

Stammebehandlingens historie kan føres tilbake til oldtiden, og det fortelles at grekeren Demosthenes (384-322) i oppveksten behandlet stammingen sin ved å snakke med småstein i munnen (Henriksen, Solheim, Sønsterud, Jablonski, & Dietrichs, 2007). Tiden da stammebehandling foregikk med eliksirer og småstein er heldigvis forbi.

I de siste tiårene har stammebehandling for barn blitt stadig mer evidensbasert (Packman, 2012). Tilbud for førskolebarn kan grovt sett deles inn i direkte og indirekte (Guitar, 2014).

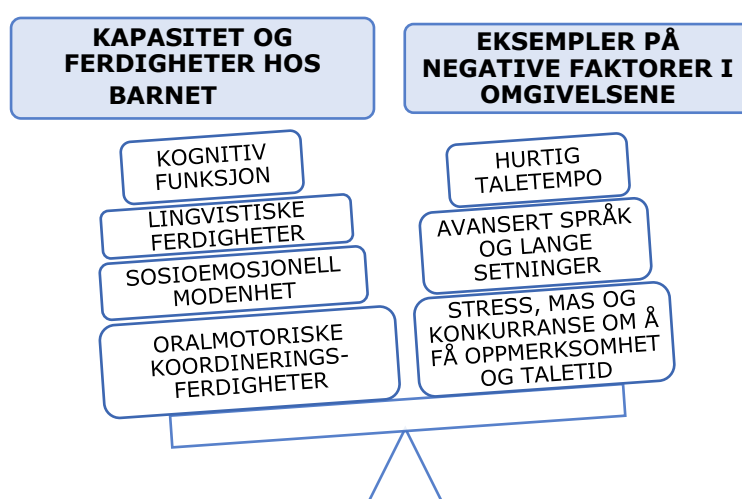
Direkte stammehandling vil si at logoped og foreldre jobber direkte med barnets tale gjennom ulike tilnærminger og teknikker for å øke dets taleflyt og/eller modifisere stamming.

Lidcombeprogrammet er et eksempel på et evidensbasert, direkte behandlingsprogram der logopeder og foreldre jobber direkte med barnets tale gjennom en adferdsmodifiserende tilnærming (Arnott et al., 2014; Packman et al., 2016).

Ved indirekte behandlingstilbud, jobber logopeden primært gjennom å gi råd og veiledning til barnets viktigste omsorgspersoner. Det er disse, primært foreldrene, som skal utføre tiltakene i kommunikasjon med barnet og tilrettelegging i miljøet. To evidensbaserte programmer er Restart-DCM og PCI (Parent-Child Interaction therapy). Begge er fundert på teorien om samspillet mellom forutsetninger og forventninger, som jeg kommer tilbake til nedenfor.

Selv om behandlingsmåten betegnes som indirekte, tilbyr begge retninger direkte logopedisk behandling når det ikke er tilstrekkelig å kun anvende indirekte intervensjon (Franken & Putker-de Bruijn, 2007; Kelman & Nicholas, 2008; Sharon K Millard, Edwards, & Cook, 2009).

Forutsetnings- og forventningsteorien er et utbredt forholdningssett for tidlig stamming (Guitar, 2014; Packman, 2012). Teorien har sine kritikere, men det er en generelt utbredt holdning at denne måten å betrakte stamming på kan være en god ramme for å beskrive stamming og tidlig intervensjon (Ward, 2017). Teorien går ut fra at stamming videreutvikles ved at barnet møter krav og forventninger som ligger utenfor det barnet kan mestre på gitte tidspunkt. Når krav og forventninger overgår barnets kapasitet, vil taleflyten bryte sammen og stamming oppstår (Packman, 2012; Starkweather & Gottwald, 1990). Krav og forventninger kan ligge hos både barnet og foreldrene. Hvis ytre og indre krav reduseres, og/eller barnets forutsetninger for å takle gjeldene krav og forventninger økes, vil talen bli mer flytende og stammingen kan reduseres eller forsvinne (de Sonneville-Koedoot et al., 2015; Gottwald & Starkweather, 1995). I følge forutsetnings- og forventningsmodellen, er det særlig fire ferdighetsområder hos førskolebarn som påvirker flyten. Disse er oralmotoriske koordineringsferdigheter, lingvistiske ferdigheter, kognitiv funksjon, og sosial og følelsesmessig modenhet (Franken & Putker-de Bruijn, 2007; Gottwald & Starkweather, 1995; Ward, 2017). Figuren under illustrerer hvordan balansen kan forrykkes og resultere i stamming hvis vekten tipper i favør av for mange krav fra miljøet i kombinasjon med en sårbarhet hos barnet.

Figur 3. Samspill mellom forutsetninger og forventninger i stammeutvikling

Figur 3 er inspirert av RESTART-DCM Method (Franken & Putker-de Bruijn, 2007), og Ward (2017, s. 21). Figuren illustrerer hva som kan skje hvis barnets utfordringer med språk- og

taleprosessen blir for mange. Når belastningen blir for stor kan taleflyten bryte sammen, og stamming oppstår. Modellen visualiserer også omgivelsenes påvirkningskraft for å balansere det komplekse samspillet mellom barnets iboende ressurser, ferdigheter og miljøet det lever i og påvirkes av.

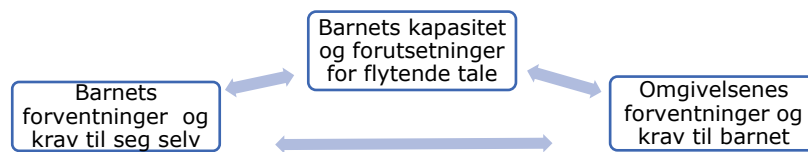
Fundamentet i tankegangen er at stamming og flyt påvirkes ved at viktige omsorgspersoner rundt barnet tilrettelegger miljøfaktorer, språklige faktorer og kommunikasjonsfaktorer slik at disse i størst mulig grad møter barnet på det nivået det er her og nå. Når det skapes balanse mellom barnets forutsetninger og omgivelsenes forventninger, slipper barnet å strekke seg utover egen kapasitet. Det er imidlertid viktig å presisere at selv om foreldres være- og kommunikasjonsmåte kan påvirke stammeutviklingen, er de ikke skyld i at barn begynner å stamme (Humeniuk & Tarkowski, 2016; Starkweather & Gottwald, 1990; Ward, 2017).

Det folk gjør spontant i møtet med stamming kan virke uheldig. Intervensjon, blant annet gjennom kunnskapsformidling, kan derfor bidra til å hindre utvikling av uhensiktsmessige strategier hos både barnet og foreldrene. I tillegg kan tidlig hjelp bidra til å drive stammingen tilbake og/eller hindre at den fester seg (Guitar, 2014; Sharon K. Millard et al., 2008). Det samme er i mindre grad mulig på et senere utviklingsstadium (Ward, 2017), og tidlig innsats er derfor meget viktig (Guttormsen, 2016).

En grunnantakelse innenfor indirekte stammebehandling av førskolebarn, er som nevnt tanken om at foreldres kommunikasjon og måte å takle barns stamming på påvirker barnet (Guitar, 2014; Kelman & Nicholas, 2008; Ward, 2017). Barnet speiler seg i sine viktige omsorgspersoners reaksjoner (jamfør figur 1), og blir påvirket av deres følelser, holdninger og verbale reaksjoner (Humeniuk & Tarkowski, 2016; Starkweather & Gottwald, 1990). Innbakt i dette synet, er bakenforliggende kunnskap om at individuelle reaksjoner som oftest følger fellesskapets (Humeniuk & Tarkowski, 2016; Iacoboni, 2009). Dette gjelder både på det talespråklige og det følelsesmessige nivået.

Hvis for eksempel barnet er omgitt av et miljø der taletempoet er høyt, og setningene lange og komplekse, vil det kunne skape flytmessige utfordringer for et barn med disposisjon for stamming (Starkweather & Gottwald, 1990). Sistnevnte kilde viser til at et språk i taletempo mellom foreldrenes og barnets talehastighet på mer enn 2 ½ stavelse i sekundet, kan være klinisk signifikant for mange barn (Starkweather & Gottwald, 1990 s. 148). Hvis viktige voksenpersoner derimot senker eget taletempo, justeres kravene til barnets taletempo indirekte. Samtidig kan

barnet senke kravene til seg selv, bevisst eller ubevisst, fordi de andres tempo er lavere. På den måten unngår en å trigge stammingen. Modellen nedenfor illustrerer samspillet:

Figur 4. Samspill mellom ulike faktorer i utviklingen av stamming

Figuren viser hvordan ulike faktorer kan påvirke hverandre i utviklingen av stamming. Modellen inkluderer barnets forventninger til seg selv i samspillet med omgivelsene, samtidig som den tar høyde for barnets grunnleggende forutsetninger for å kunne snakke flytende.

Vinsrygg og Heitmann (2004, vedlegg nr. 8), skriver at voksne kan snakke med opptil 10-13 stavelser i sekundet, mens et barn på 3 ½ år gjennomsnittlig har en kapasitet på 3.5 stavelser i sekundet. Tidlig intervensjon kan derfor bli betydningsfull for den videre utviklingen av stammingen, fordi foreldre får kunnskap som setter dem i stand til å bli gode talemodeller for barnet sitt.

Det foreligger evidens for at barns stamming påvirker foreldrenes interaksjon i samtalen. Eksempelvis er det funnet at foreldre snakker raskere og avbryter oftere (Sharon K. Millard et al., 2008). Ubehagsfølelser hos den voksne kan spille inn og påvirke handlingene, eller det kan skyldes travelhet, eller rett og slett bare et ønske om å hjelpe. Opplevelsen av barnets strev påvirker følelser og handlinger hos foreldrene, bevisst eller ubevisst (Humeniuk & Tarkowski, 2016; Starkweather & Gottwald, 1990), og kan være uheldig for barnets taleflyt.

2.4.6 Tidligere forskning på stamming

Nedenfor vil det kortfattet beskrives noen studier for å belyse problemstillingen: «Hvilke aspekter ved den logopediske veiledningsprosessen kan bidra til å styrke og myndiggjøre foreldre til førskolebarn som stammer?»

Flere studier viser til at mødre og fedre tror de har gjort noe galt, eller er skyld i at barnet begynner å stamme. I Langevin et al. sin studie (2010), meddelte 90% av foreldrene (n77) at stamming hos eget barn påvirket dem emosjonelt. Flere hadde skyldfølelse for barnets stamming og var bekymret for fremtiden.

Costelloe, Davis & Cavenagh (2015), fant også negative, emosjonelle reaksjoner som usikkerhet og skyldfølelse hos foreldrene. 45% av foreldrene (n67) var ekstremt eller veldig bekymret for

eget barns stamming, mens 37% oppga moderat bekymringsgrad. Kun 16% sa de var lite eller ubekymret. Videre fant forskerne at over 70% var redd barnet skulle bli ertet eller mobbet. Bekymringen var relatert til fremtid og ikke nåværende situasjon. Foreldrene fryktet andre menneskers reaksjoner på stamming, og var redd stammingen ville påvirke barnets selvtillit, fremtidig skolegang og karriere. Foresatte viste også bekymring for at andre skulle forhåndsdomme barnet, eller oppfatte det som dumt fordi det stammet.

Sistnevnte forskere erfarte at majoriteten av foreldrene hadde lite, feilaktig eller mangelfull kunnskap om stammingens årsak. Manglende kunnskap kan bidra til negative følelser og opplevelse av stress og skyld, som igjen kan influere negativt på effektiviteten av behandlingstilbudet (Costelloe et al., 2015). I samme studie kom det også frem at foreldrenes vurderinger av behandlingstilbudet viste en mismatch mellom barnets utbytte av terapien og foreldretilfredshet. Tilfredshet hang i sterk grad sammen med om foreldrene var blitt sett og støttet av logopeden. Faktisk i større grad enn hvorvidt tilbudet hadde påvirket barnets taleflyt. Studiens empiri viste også at hvorvidt foreldrene opplevde terapeuten som kompetent var viktig. Negative synspunkter var assosiert med at terapeuten ikke hadde tilstrekkelig kunnskap, eller brydde seg nok. Et annet negativt moment var at enkelte følte det ble plassert for mange krav og forventninger på dem som foreldre. En av studiens konklusjoner er at støtte er like viktig for foreldrene som terapi er for barnet, og av avgjørende betydning for å gi tilfredsstillende tilbud til foreldre (Costelloe et al., 2015).

Plexico og Burrus (2012), fant også en usikkerhet hos foreldregruppen (n12) vedrørende stammingens årsak, natur og behandlingsmuligheter. Mødre og fedre var usikre på hvordan de skulle gripe tak i stammingen hjemme, og hvorvidt det var greit å snakke om stammingen med barnet. Det å stamme selv eller ha erfaring med stamming ble opplevd som fordelaktig, og erfaringsbasert kunnskap gjorde det lettere å forstå og hjelpe barnet. Det å få økt kunnskap om stamming viste seg å være en viktig ressurs for foreldrene. Plexico og Burrus (2012), påpeker at informasjon om stamming er et mektig middel for foreldre til å forstå, bli enige i, og følge rådene som gis gjennom behandlingsforløpet. Informasjon bør gis muntlig og skriftlig, spres utover i tid, og være en fast del av intervensjonen til foreldre.

Forfatterne fremhever informasjon og støtte som vesentlige ressurser for mennesker i stressende eller belastende faser. Gjennom å gis økt kunnskap og støtte kan foreldrestress minskes eller takles mer adekvat. Plexico og Burrus (2012) påpeker at de fleste bekymringene til studiens foreldre kunne vært adressert gjennom foreldreveiledning.

Avhandlingen vil nå dreies mot et nytt og viktig aspekt i indirekte stammebehandling; råd- og veiledning.

2.5 Rådgivning og veiledning

Det at mennesker gir råd og veiledning til hverandre er utbredt over hele verden, og tradisjonen har røtter langt tilbake i tid. Tanken om opplysning til folket har stått sterkt gjennom de siste 200 til 250 årene (Ulvestad, 2003), men det var først i forrige århundre at rådgivning som profesjon ble utviklet (Lassen, 2012).

I dag er retten til rådgivning nedfelt i det norske lovverket der det presiseres at foreldre med barn under skolealder med særskilte behov har rett til rådgivning (Barnehageloven, 2005).

Både veiledning og rådgivning som preges av et humanistisk menneskesyn kan i vid forstand defineres som «hjelp til selvhjelp». Et humanistisk menneskesyn betegner en sterk tro på menneskenes egenverdi, og mener at alle mennesker kan være ansvarlige, kontrollere følelser, tanker og adferd, og at de har potensial for konstruktiv forandring, vekst og utvikling (Angeltveit, 2006). I stammelogopedisk forstand, i møtet med foreldre til førskolebarn med tidlig stamming, kan «hjelp til selvhjelp» ytre seg ved at foreldrene gis økt kunnskap om stamming, og kunnskap og trygghet om hva som fremmer og hemmer flyt hos eget barn. Gjennom en slik prosess kan foreldre settes i stand til å hjelpe barnet sitt (Lassen, 2014a).

Som nevnt fastslår lovverket rettigheter til spesialpedagogisk rådgivning. Av den grunn kan det være naturlig å bruke rådgivning som begrep. Logopedtjenesten som ga foreldreintervensjonen i denne studien bruker imidlertid veiledningsbegrepet. Da begge termer er like myntet på respekt, dialog og gjensidighet, vil jeg videre omtale samtalene mellom foreldrene og logopeden som veiledning.

Tveiten (2013) definerer veiledning slik: «...en formell, relasjonell og pedagogisk istandsettingsprosess som har til hensikt at fokuspersonens mestringskompetanse styrkes gjennom en dialog basert på kunnskap og humanistiske verdier» (s. 21).

I denne studien betegner ordet fokusperson foreldrene til barnet som stammer. Samspillet mellom foreldrene og logopeden er formalisert gjennom henvisningsprosess, møteinnkalling, og tema for samtalene. Målet for samtalene er å hjelpe, styrke og støtte foreldrene i møtet med barnets stamming, og å sette dem i stand til å ta gode og kloke valg ut fra kunnskap om hva som kan gi god kommunikasjon og bedre vilkår for å øke barnets taleflyt og hindre en videreutvikling av stammingen.

2.5.1 Aspekter ved god veiledning

For at veiledning skal lykkes er det ulike faktorer som helst bør være tilstede både hos de som søker hjelp og de som gir hjelpen.

Starrin, refererer til sosiologen R. Collins teori om interaksjonsritualer (Starrin, 2007). Kort fortalt handler begrepet om den følelsesmessige energien folk har når de deltar i ulike møter og sammenhenger. I situasjoner der mennesker opplever å ha makt og påvirkningsmulighet fylles de med emosjonell energi. Denne energien kan komme til uttrykk gjennom økt handlekraft og selvtillit, og menneskene blir myndiggjort og sterke (Starrin, 2007). I situasjoner der de derimot opplever å ikke bli respektert eller ha lav status, kan de tappes for energi og føle mismot eller kraftløshet.

Dette er interessant med tanke på hvordan et veiledningsforløp oppleves, og hvilke følelser prosessen vekker hos deltakerne. Det er også interessant fordi forskning har gitt indikasjoner på at foreldre med barn med stamming kan kjenne på følelser som skyld og skam (Costelloe et al., 2015; Langevin et al., 2010). Samtidig kan samspillet i et veiledningsmøte, slik jeg ser det, settes i forbindelse til både teori om interaksjonsritualer som nevnt ovenfor, og Symbolsk interaksjonisme (jamfør 2.1).

Ett blant flere elementer i god og styrkende veiledning, er å lytte og vise respekt for de som veiledes (Lassen, 2012, 2014a; Tveiten, 2013). Det å lytte respektfullt til den andre kan skape vel så sterke broer mellom mennesker som det å bruke ord. Gjennom at logopedene lytter fullt og oppmerksomt kan foreldrenes emosjonelle energi økes, fordi de føler seg respektert og tatt på alvor (Lassen, 2014a). Det kan også bidra til å øke foreldrenes indre motivasjon gjennom at de opplever at deres stemme teller, deres meninger er viktige, og at de inngår i et likeverdig og fruktbart partnerskap med logopedene mens de sammen går opp det som skal bli nettopp denne familiens vei for å øke barnets taleflyt.

Det er avgjørende at foreldrene kjenner at logopedene vil dem vel. Gjennom å bli lyttet til, støttet og respektert kan de lettere få tilgang til sitt eget potensiale og styrker, og bruke disse i tilretteleggingen rundt eget barn (Lassen, 2014b).

Fokus for intervjuene som er gjennomført i denne masteroppgaven har vært å få tak i foreldrenes opplevelser av veiledningen. Denne var basert på humanistiske prinsipper og myntet på empowerment-tankegang, men hva menes med det?

2.6 Empowerment, styrking og myndiggjøring

Begrepet empowerment var i bruk allerede på 1700-tallet, men fikk et oppsving på 1960- og 70-tallet i forbindelse med kampen mot undertrykking, diskriminering og sosial urettferdighet som følge av etablerte maktstrukturer i samfunnet (Stang, 2003; Tveiten & Boge, 2014). Ordet empowerment kan knyttes til medbestemmelse og brukermedvirkning, to sentrale ord i dagens skole- og barnehagetilbud. På norsk kan empowerment oversettes til blant annet bemyndigelse, myndiggjøring og styrking. Jeg velger imidlertid å bruke den engelske betegnelsen i noen sammenhenger i denne oppgaven, da den dekker alle de norske oversettelsene under ett.

Omfordeling av makt er sentralt i begrepet (Slettebø, 2000), og i denne sammenheng vil det si å gi makt fra fagpersonen som er logoped, til foreldrene som har søkt hjelp for barnets stamming. Som ideologi bygger empowerment på Freires tanker om kritisk dialog, bevisstgjøring og pedagogisk opplæring (Askheim, 2007; Slettebø, 2000). Begrepet fokuserer på muligheter fremfor begrensninger, og har et positivt og humanistisk menneskesyn (Slettebø, 2000; Stang, 2003). Der den profesjonelles kunnskap før ble betraktet som opphøyet, blir den i empowerment-tankegangen i ny og større grad sidestilt og supplerende med den erfaringsbaserte kunnskapen de hjelpesøkende bærer med seg (Slettebø, 2000).

Generelt sett kan empowerment måles på to nivå; personlig og samfunnsmessig (Kim & Bryan, 2017). Det personlige nivået vektlegges i denne oppgaven, og refererer til individuelle ferdigheter og den enkeltes forutsetninger og kapasitet, samt hvordan individet evner å gjøre seg forstått, bli sett og hørt, samt innvirke på eget liv (Zimmerman, 2000). Det samfunnsmessige nivået refererer blant annet til institusjoner i samfunnet som omgir og preger menneskers liv (Zimmerman, 2000). For eksempel logopedtjenesten som berøres i denne avhandlingen.

En annen måte å uttrykke det å gi makt på kan være å «sette i stand til» (Lassen, 2014a). Gjennom å gi foreldre mer makt kan en bidra til at de takler barnets stamming på en gunstigere måte for både dem og barnet. Gjennom økt kunnskap kan foreldrene gjøre tilrettelegginger i hverdagen, og settes i stand til å motvirke en videreutvikling av barnets stamming. De kan også bli i stand til å betrakte og forklare stammingen på en mer hensiktsmessig måte. Evne til reformulering og det å se en ting fra flere sider, er blant annet fremhevet som et betydningsfullt element for å øke empowerment (Minnes, Perry, & Weiss, 2015).

I tillegg til å betraktes som begrep kan empowerment betegne en prosess og et mål (Slettebø, 2000; Stang, 1998). Sett ut fra stammelopedisk rådgivning til foreldre på individnivå blir det

sentralt å stimulere foreldrenes muligheter og ressurser, fremme deres energi og krefter, og sist, men ikke minst, å redusere de ulike faktorene som skaper stress.

Aspekter som å oppleve mestring, føle tilhørighet, ha godt selvbilde og sosial støtte fremheves som vesentlige (Sørensen & Graff-Iversen, 2001; Sørensen et al., 2002). Slettebø (2000), skriver at empowerment som prosess blant annet inkluderer delprosesser som omhandler å utvikle selvtillit, redusere selvbebreidelse, ta personlig ansvar for endring, og å øke egen kompetanse (s. 78).

Alle aspektene som kan fremme empowerment kan ses opp mot foreldrerollen. Kan en gjennom veiledning bidra til gode følelser hos foreldre, gi dem tilstrekkelig med kunnskaper, opplevelse av å strekke til, samt tilfredshet og mestring i å ta seg av barnet, er det grunn til å tro at veiledningsprosessen vil oppleves styrkende. Samtidig er foreldres erfaringer og evner til å takle stress, ta gode valg og handle til familiens beste sentrale (Maaret Vuorenmaa, Halme, Perälä, Kaunonen, & Åstedt-Kurki, 2016; M Vuorenmaa, Perälä, Halme, Kaunonen, & Åstedt-Kurki, 2015).

Veiledningsforholdet innebærer i utgangspunktet en skjev maktstruktur (Tveiten, 2013), der logopeden fremstår som eksperten og foreldrene som den sårbare parten. Det å gi makt kan betegne det å gi foreldrene en viktig og sentral rolle i prosessen, gjennom blant annet å lytte til og ta på alvor det de sier, hva de som enkeltmennesker og familie opplever som utfordringer, styrker og relevante tiltak. Når fagpersoner gir makt i denne forstand, vil det ofte resultere i trygghet og en følelse av kontroll for parten som mottar hjelp (Slettebø, 2000). Trygghet er viktig for å tilegne seg informasjon, og vesentlig for å tørre å ta i bruk ny lærdom i praksis.

Forskning har vist at indre motivasjon er viktig for at mennesker skal engasjeres i egen utvikling og læring (Gjerde, 2003; Hauger, 2018). Både Gjerde og Hauger, viser til teorien om selvbestemmelse av Deci og Ryan, og skriver at særlig tre grunnleggende behov må dekkes for å skape indre motivasjon. Disse er selvbestemmelse (autonomi), kompetanseopplevelse, og tilhørighet (Gjerde, 2003 s.161). Indre motivasjon kan beskrives som en indre kraft og streben etter å nå mål som oppleves som viktige. Utførelse av aktiviteten kan ses som et mål og en tilfredsstillende i seg selv. Hvis logopeden klarer å vekke denne motivasjonsenergien og følelsen av mestring, medbestemmelse, støtte og tilhørighet hos foreldrene, er sannsynligheten stor for at samarbeidet og totalopplevelsen føles tilfredsstillende og god av foreldrene. Dette er forhold jeg vil komme tilbake til i beskrivelsen av egen empiri og videre drøftinger, jamfør kapittel 4 og 5.

2.6.1 Tidligere forskning om empowerment

En finsk undersøkelse av foreldre-empowerment (n955) på generell basis, fant at det som hadde størst negativ innvirkning, var bekymringer i hverdagen på om de var gode nok foreldre, og takling av eget temperament overfor barnet (M Vuorenmaa et al., 2015). Nevnte faktorene viste seg å være viktigere enn direkte foreldre-barn-relaterte problemer.

Studien fant at høy grad av empowerment korrelerte med en rekke momenter. På den ene siden, var foreldrenes opplevelser av kunnskap, og mestring av krav og forventninger betydningsfulle. På den andre siden, var deres ferdigheter og evne til å ta gode beslutninger og handle på en slik måte at det påvirket livet i familien positivt, sentrale faktorer. Studien tyder på at empowerment øker i familier når foreldrestress reduseres, foreldre føler økt overskudd, og har tilgang på tilfredsstillende hjelpetjenester med god kontinuitet.

Det er imidlertid viktig å påpeke at studien omhandler foreldre med barn uten stamming eller andre vansker. Studier av barn med utfordringer har vist mer signifikante forbindelser mellom barnerelaterte bekymringer og empowerment, og det er grunn til å anta en mulig sammenheng mellom bekymringsgrad og empowerment (Weiss et al. (2012) og Resendez et al. (2000), i M Vuorenmaa et al., 2015 s. 33). Artikkelen konkluderer med at det er viktig å få tak i foreldrenes bekymringer uansett om barnet har vansker eller ei. Følelsesmessig støtte og konkret veiledning i dagligdagse oppgaver kan øke empowerment hos foreldre. Det å bygge oppunder familienes generelle mestringsopplevelser i hverdagen er viktig for å styrke foreldre (M Vuorenmaa et al., 2015). I tillegg er det viktig å sikre familier god og hurtig tilgang til tjenester (Maaret Vuorenmaa et al., 2016).

Med dette rundes kapittel 2 av, og fokus dreies over til det som er denne avhandlingens metodiske aspekter.

3 Metode

Denne oppgaven er en kvalitativ studie av hvordan foreldre opplever å delta i en veiledningsprosess med logoped. Symbolsk interaksjonisme (jamfør 2.1) er det teoretiske perspektivet for prosjektet. Dette har konsekvenser for den metodologiske tilnærmingen. Som tidligere nevnt (jamfør 2.1), er Blumer et kjent navn innen SI. Blumer fremhevet at man måtte gjøre kvalitative undersøkelser, da gjerne intervju, for å forstå hvordan mennesker oppfatter, forstår og fortolker verden (Patton, 2002 s. 112). Kunnskapsutvinningen i denne avhandlingen er derfor gjort gjennom bruk av kvalitativt forskningsintervju (jamfør 3.2).

Videre i dette kapittelet vil de ulike metodiske aspektene ved avhandlingen belyses.

3.1 Kvalitativ metode

Som tidligere nevnt er det benyttet en kvalitativ forskningsmetode i denne studien. Metodevalget er gjort fordi studien omhandler et lite, relativt ensartet felt der jeg søker dybdekunnskap om få menneskers erfaringer og opplevelser. Kvalitativ metode åpner for å komme tett innpå menneskene det forskes på. Metoden er derfor interessant når jeg søker kunnskap om foreldres erfaringer med veiledning, og om de foresatte kan komme styrket ut av logoped samarbeidet.

3.2 Kvalitativt forskningsintervju

Intervjuet kan beskrives som en kommunikasjonssituasjon der intervjuer og informanter sammen skaper ny kunnskap (Kvale & Brinkmann, 2009). Det vesentlige er å få tak i informantens livsverden, og søke mening og forståelse for menneskers erfaringer, synspunkter og opplevelser.

I denne studien gjennomføres semistrukturerte intervju. Utgangspunktet for et semistrukturert intervju er en intervjuguide med et sett skisserte spørsmål/temaer som utforskes med de(n) som intervjues. Formuleringer og rekkefølge kan variere, og det er rom for fleksibilitet og improvisasjon underveis så fremt det redegjøres for dette i ettertid (Kvale & Brinkmann, 2009). Det semistrukturerte intervjuet er gunstig når intervjuer søker dybdekunnskap og inngående opplysninger om informantens tanker og synspunkter.

Denne studien søker ny kunnskap om hvilke aspekter ved veiledningsprosessen som kan oppleves styrkende og myndiggjørende av foreldre. I tillegg eksisterte en nysgjerrighet på om det var utvikling fra første til andre møte. For et innblikk i dette ble det gjennomført to

semistrukturerte intervju med hver deltaker, med ulike intervjuguider for første og andre intervju (vedlegg nr.1).

Intervjuet innebærer et asymmetrisk maktforhold, og kan bli manipulerende hvis forskeren ikke er oppmerksom på egen rolle og god forskningsetikk. Intervjuer kan imidlertid også bli en verdifull og berikende opplevelse der den som intervjues får ny innsikt i egen livsverden (Dalland, 2012; Kvale & Brinkmann, 2009). Det sistnevnt var ønskescenariot for de gjennomførte intervjuene i denne studien.

3.2.1 Utarbeidelse av intervjuguide og litteratursøking

Operasjonaliseringen av begrepene det forskes på er viktig for kunnskapen som kan trekkes ut i etterkant for å besvare problemstillingen. For å operasjonalisere begreper må en gjerne gå veien om noe annet. Denne «omveien» kan være spørsmål om konkrete eksempler og opplevelser fra hverdagen (Kleven, Hjordemaal, & Tveit, 2011).

Når egen intervjuguide (vedlegg nr.1) ble utarbeidet var jeg på jakt etter å fange faktorer som på ulike vis kunne indikere en styrkning av foreldrene. Faktorene jeg tok utgangspunkt i var opplevelse av tilhørighet, mestring, betydning av økt kunnskap, valgfrihet/selvbestemmelse, evne til å ta gode valg for seg selv og familien, opplevelse av støtte, takling av hverdagsutfordringer, problemløsningsstrategier, og følelse av å mestre eget liv og foreldrerollen. Områdene ble valgt gjennom «dybdeboring» i artikler og bøker fra feltet stamming, rådgivning, veiledning og empowerment.

Litteratursøk for masteroppgaveskrivingen ble gjennomført i perioden 15. januar 2018 – 15. april 2019. Det var primært søkemotorene Oria og Google Scholar som ble benyttet. Søkeordene var ulike kombinasjoner og varianter av temaene stamming, barn, foreldre, veiledning, rådgivning og empowerment på norsk og engelsk/amerikansk.

3.2.2 Prøveintervju

Det er anbefalt å gjennomføre prøveintervju i forkant, da prøveintervjuet kan være hensiktsmessig for blant annet å teste ut spørsmål og egne ferdigheter som intervjuer (Dalen, 2011; Kvale & Brinkmann, 2009).

Etter et simulert prøveintervju med lydopptak av meg selv gjennomførte jeg et telefonintervju (02.10.18) med en som tidligere har fått stammeveiledning i logopedtjenesten der jeg jobber. Intervjuet var avklart og samtykket til i forkant, og ga nyttig kunnskap og erfaring for de fire intervjuene denne avhandlingen bygger på.

3.3 Utvalgskriterier for studien

Denne studien baseres på et formålsutvalg (Kleven et al., 2011). Det vil si utvalg forskeren anser som tjenlig for forskningsspørsmålet og formålet med studien. Kriterier for deltakelse var at:

- Studiens informanter måtte være foreldre eller foresatte til barn under skolealder.
- Intervjuobjektene barn måtte stamme, eller ha vært igjennom en stammeperiode det siste året.
- Deltakerne måtte ha jevnlig omgang med barnet.
- Barna skulle være henvist den spesifikke logopedtjenesten i Sør-Norge mellom 01.12.18 og 15.02.19.
- Verken foreldre eller barn kunne ha mottatt noen form for stammetilbud tidligere.
- Logopedtilbudet skulle bygge på en multifaktoriell årsaksforklaring, og innbefatte foreldreveiledning.

3.4 Rekruttering

Deltakerne ble rekruttert fra en kommunal logopedtjeneste i Sør-Norge som tilbyr logopediske tjenester til barn fra 2-16 år og deres foresatte, pedagoger, assistenter og lærere. Fire logopeder er tilknyttet tjenesten, inkludert forskeren selv. De merkantilt ansatte sendte invitasjon til deltakelse i studien til alle foreldre med førskolebarn henvist for stamming i perioden 01.12.18 – 15.02.19 (vedlegg nr.2). Invitasjonen ble sendt samtidig med standardbrevet om «mottatt henvisning». Det ble understreket at behandlingstilbudet var uavhengig av forskningsprosjektet.

På grunn av laber respons ble det utformet og lagt ved et mer uformelt skriv (vedlegg nr.3). I tillegg ble foreldre i aktuelle, nyhenviste saker forespurte av logopeden om invitasjonen var mottatt og om de ønsket å delta da de møtte sin logoped første gang.

Kun 2 av 14 forespurte foreldre samtykket til deltakelse i forskningsprosjektet. Det ble derfor vurdert om kriteriene skulle utvides, for eksempel ved å inkludere informanter fra andre logopedtjenester. Dette ville imidlertid medført flere usikkerhetsmomenter som det ikke var mulig å bearbeide innen rammene av dette prosjektet. Veileder og jeg besluttet derfor sammen at studien skulle bli en dybdestudie med få informanter.

Det er interessant at kun omtrent 14 % ønsket å delta. Årsakene kan være flere. En mulig grunn er rekrutteringsgrunnlaget. Småbarnsfasen er en aktiv og krevende fase for mange, og tid kan være mangelvare. Som nevnt i kapittel 2.4.3, kan det å få søsken være en utløsende faktor for stamming. Flere foreldre som takket nei, hadde barn under ett år i tillegg til det henviste barnet.

Forskning har vist til at småbarnsmødre føler lavere empowerment når det gjelder deltakelse i behandlingssystemet enn andre grupper (Maaret Vuorenmaa et al., 2016). Det er derfor ikke overraskende om dette har spilt inn.

Forskningslitteratur (Costelloe et al., 2015; Langevin et al., 2010), og egen erfaring på området, erfarer at skyldfølelse omkring eget barns stamming er utbredt. Skyldfølelse er nært forbundet med lav empowerment (Lam & Kwong, 2014). Det å takke nei til å bidra kan derfor oppleves som beskyttende for selvtillit og verdighet, og et klokt valg.

3.5 Veiledningstilbud, deltakere og datalagring

3.5.1 Foreldrenes veiledningstilbud

Logopedtjenestens veiledningstilbud til foreldre med nylig henviste førskolebarn som stammer bygger på en multifaktoriell årsaksforklaring, og er inspirert av retningen Restart-DCM, en retning innen Forutsetnings- og forventningsteorien. Tjenesten hører innunder den humanistiske veiledningsretningen, og har et styrkebasert fokus.

Når et barn under skolealder henvises for stamming får foreldrene raskt en samtale. Begge foreldrene inviteres, og møtet med logopeden holdes uten barnet. De første samtalene reder grunnen for fremtidige tiltak som kan innebære ulike intervensjonsformer.

De første møtene følger en åpen mal. Malen er utarbeidet for å gi et rimelig ensartet tilbud, og foreldrene får utdelt et hefte som utgjør hovedmomentene. Heftet består av punkter tjenesten tenker det er viktig å komme igjennom i løpet av de 2-3 første samtalene, men foreldrenes individuelle behov er styrende for vektning og rekkefølgen på det som tas opp. Opplegget er av sentral betydning for å forstå foreldrenes opplevelse av tilbudet, og jeg viser derfor til vedlegg nr.4.: *Førskolebarn som stammer. Råd og fakta til foreldre og barnehagepersonell*, (Eikeland, 2018).

3.5.2 Studiens deltakere

Deltaker A og B er gift, og henholdsvis far og mor til samme barn. De hadde felles møter med sin logoped, men ble intervjuet individuelt til forskningsprosjektet. Paret har to barn der yngstemann er 2 år. Det henviste barnet er 4 ½ år, og har stamming og språkvansker. Foreldrene er fulltidsarbeidende og barna går i barnehage. Faren stammet som liten, og kan fremdeles ha noe sporadisk, lett stamming. Moren har lite erfaring med stamming utover egen mann og sønn.

3.5.3 Gjennomføring og datalagring

Foreldrene hadde samtaler med en av tjenestens logoped, og ble intervjuet individuelt etter første og andre logoped samtale. Første intervju ble gjennomført samme dag som første veiledningsmøtet for begge foreldrene. Det andre logopedmøtet var tre uker senere. Intervju to ble holdt samme dagen for A (far) og påfølgende dag for B (mor). Det var avtalt i forkant at intervjuene kunne vare i opptil en time. Intervjuene med A ble avsluttet etter en time begge gangene, mens deltaker B ble sittende lenger etter eget ønske.

Informantene ville intervjues hos logopedtjenesten. Jeg opplevde alle de fire intervjuene som gode samtaler. Intervjuene genererte store mengder data, og informantene sa det var lærerikt og interessant å delta fordi det åpnet for ytterligere refleksjon i etterkant av veiledningen.

Intervjuene ble tatt opp på to opptakere som ble oppbevart innelåst når de ikke var i bruk. Transkripsjonsprosessen startet samme dag som intervjuene var gjort, og strakk seg over flere dager. Lydopptakene ble lagret til alle dataene var ferdig analysert for å sikre tilgang til utfyllende informasjon ved behov. Opptak og intervjudata ble slettet når analysen var fullført, i tråd med GDPR som skal styrke europeiske borgeres rettigheter og personvern (NTNU).

3.6 Transkribering

Å transkribere betyr å transformere språket fra en kategori til en annen (Kvale & Brinkmann, 2009). Transkripsjon er en viktig del av det vitenskapelige arbeidet selv om størsteparten av tekstmaterialet ikke innlemmes i oppgaven. Tekstene fungerer som fundament for utvinning av ny kunnskap, og det er derfor sentralt å være bevisst på valg som tas underveis.

Transkripsjonsprosessen er mangesidig. På den ene siden handler det om å forme det informantene sier fra lydsignaler til tekstsymboler. På den andre siden må det som sies gjennom ikke-verbale uttrykk registres når det kan influere på meningsinnholdet.

Det ble brukt grovtranskripsjon som metode, uten en spesifikk transkripsjonsnøkkel. Foreldrenes tale ble nedskrevet så nært opp til talemåten som mulig med de viktigste rettskrivningsreglene intakt. Når deltakernes uttalelser gjengis, tydeliggjøres det gjennom bruk av annen skrift og mindre skriftstørrelse. For at sitatene skal bli mest mulig «rett på sak», er det noen ganger utelatt deler av det foreldrene sa. Utelatelser illustreres ved (...). Når sitater begynner midt i en setning kommer det tre prikker i forkant. Hvis informantene hadde en eller flere tenkepauser i løpet av setningene som siteres, brukes ... som tegn for pausene. I og med at sitatene er hentet ut av en større sammenheng kan det noen ganger være behov for å forklare hva de refererer til. I slike

situasjoner er egne kommentarer notert i parentes i det løpende sitatet. Relevante, non-verbale hendelser er også notert på sistnevnte vis.

Når transkripsjonene ble omgjort til standarddokumenter med normal marg, skriftstørrelse 12 i Timen New Roman og linjeavstand 1.5, ble omfanget 42 tettskrevne sider. (Intervju A:1; 6 ½ side, B:1; 10 sider, A:2; 14 ½ side, og B:2; 11 sider.) Underveis i transkripsjonsprosessen, og senere i tolkningen, gikk jeg tilbake til lydopptakene når utsagn skulle brukes i oppgaven.

3.7 Analysemetode

Formålet med kvalitativ analyse er å utvikle forståelse av råmaterialet en har innsamlet gjennom intervjuene. Målet med prosessen er å avdekke potensialet i empirien og derigjennom kunne svare på problemstillingen (Tjora, 2017). I tillegg kan kvalitativ dataanalyse bidra til å føre forskningsfeltet over i nye og fruktbare spor (Kleven et al., 2011).

I analyseprosessen tok jeg utgangspunkt i Tjoras stegvis-deduktiv-induktiv strategi (SDI) for koding av data (Tjora, 2017). Det ble vurdert å bruke et dataprogram (NVivo) for å organisere data, men på grunn av prosjektets og materialets omfang anså veileder og jeg dette som unødvendig.

SDI er å betrakte som et godt utgangspunkt for fremdrift, systematikk og kvalitetssikring i analyseprosessen (Tjora, 2017). Poenget med metoden er å rendyrke en form for induktiv behandling av kvalitative data. Metoden består av flere steg. Først en induktiv, oppadgående prosess; etappevis fra intervjudata mot teori. Deretter en etappevis, nedadgående bearbeidelse gjennom deduktive tilbakekoblinger der en sjekker fra det teoretiske til det empiriske gjennom tester for hvert trinn. Se vedlegg nr.5 (Tjora, 2017 s. 19).

SDI-metoden gjorde at jeg ikke jobbet ut fra emneinndelingen i intervjuguidene, men i stedet jobbet tett på dataene fra de enkelte intervjuene.

3.8 Etske betraktninger

Forskningsetikk handler om hva som er ansvarlig og god forskning, og skal bevisstgjøre forskere og samfunn på etiske dilemmaer som kan oppstå. Mye av forskningsetikken har som formål å sikre at forskningen kommer enkeltpersoner og samfunn til gode, og at ingen blir skadelidende. Viktige stikkord er respekt, konfidensialitet, gode konsekvenser, frivillighet og sannhetsbestrebelse (De nasjonale forskningsetiske komiteene, 2016). Pedagogisk forskning

bruker mennesker for å oppfylle sin intensjon. Det er derfor fundamentalt at forskeren jobber ut fra en grunnleggende respekt for menneskeverdet (Kleven et al., 2011).

Det ble søkt Norsk Senter for Forskningsdata (NSD) om godkjenning for å starte denne studien 4. oktober 2018 (vedlegg nr. 6). Endelig godkjenning ble gitt av NSD 29. november 2018 (vedlegg nr.7). Jeg har tilstrebet å følge de forskningsetiske normene både i møte med prosjektdeltakerne og med hensyn til lagring av data. Fokus på deltakernes personvern har vært inkludert i alle faser av studien.

Det er viktig å huske at det i utgangspunktet er en ujevn maktbalanse mellom foreldre og intervjuer. Risikoen for at deltakerne skal oppleve situasjonen ubehagelig bør derfor forebygges i størst mulig grad. I egen studie var det betydningsfullt at deltakerne ikke følte seg presset til å delta, eller fryktet for et dårligere tilbud hvis de takket nei. Samtidig var det viktig at intervjueren opptrådte lyttende og respektfullt. Et annet moment er studiens bruk av småbarnsforeldre som informanter. Denne gruppen kan i seg selv betraktes som sårbar i dagens samfunn.

3.8.1 Forskerens rolle

Forskeren er det viktigste instrumentet i kvalitativ forskning gjennom sin innsamling av datamaterialet og samspill med forskningsdeltakerne gjennom innhenting. Forskeren er også uløselig knyttet til tolkningsprosessens mange ledd (Kvale & Brinkmann, 2009). I en kvalitativ intervjustudie er det ønskelig å «søke på dyp grunn» for å få tilgang til informantenes livsverden. Tilrettelegging for et trygt og dynamisk samspill mellom intervjuer og informantene er sentral (Kvale & Brinkmann, 2009).

I forkant av masterprosjektet var det en forutsetning at jeg kun skulle forholde meg til deltakerne som «forskende student». På grunn av utfordringer med rekrutteringen av informanter ble dette vanskelig å gjennomføre. Det var kun ett foreldrepar som ønsket å stille, og disse var foreldre til et barn som var utredet for språkvansker av undertegnede. Det er derfor et faktum at jeg hadde en sterkere kobling til foreldrene i studien enn ønsket, i tillegg til at både veiledning og intervjuer foregikk på egen arbeidsplass. Nok et sentralt moment i denne sammenheng er at malen som brukes som utgangspunkt for de første veiledningsmøtene med foreldre til barn som stammer hos tjenesten, i all hovedsak er sammenfattet av meg (vedlegg nr.4). Disse ulike koblingene gjorde det ekstra viktig å sette egen rolle under lupen. Likevel, til tross for at jeg har tilstrebet å være nøytral og reflektert i forhold til egne holdninger og væremåte, er det mulig at egen rolle kan ha påvirket foreldrenes totale veiledningsopplevelse. Samtidig er det naturlig om det også har influert på mine betraktninger og tolkninger underveis, til tross for at jeg har jobbet målrettet for

å tolke empirien så nøytralt som mulig, og ikke var deltakende i den stammelogopediske intervensjonen.

Forskerens tolkninger, ærlighet og objektivitet er sentrale stikkord fra start til slutt i en studie, og det er betydningsfullt at forskeren har god forskningsetikk og følger forskningens ideal for å sikre god kvalitet (Dalen, 2011). Nedenfor vil det gis en utdypning av utvalgte, sentrale momenter for god forskningskvalitet.

3.9 Gyldighet og pålitelighet

Begrepene validitet og reliabilitet kan oversettes til gyldighet og pålitelighet, og er nært knyttet til forskerrollen og studiers kvalitet (Tjora, 2017). Begrepene glir i noe grad over i hverandre, og er i tillegg til å redegjøre for gyldighet og pålitelighet, sentrale for å beskrive forskningens treffsikkerhet og konsistens (Kvale & Brinkmann, 2009).

Det har vært reist spørsmål om intervjuforskning kan være objektiv nok til å tilfredsstillere kravene om gyldighet og pålitelighet (Kvale & Brinkmann, 2009 s. 246-247). Selv om resultater utvunnet av kvalitativ forskning generelt kan betraktes som vanskelig å etterprøve, er det likevel enighet om at kvalitativ metode er et troverdig redskap for utvinning av kunnskap innen humanistiske disipliner (Kleven et al., 2011).

Tjora skriver at pålitelighet enkelt fortalt handler om forskningsprosjekters interne logikk og sammenheng, mens forskningens gyldighet omhandler prosjekters logiske sammenheng mellom utforming og funn på den ene siden, og spørsmålene en søker svar på, på den andre (Tjora, 2017 s. 231). Gyldighet og pålitelighet reflekteres i hvor gode valg forskeren tar underveis med hensyn til hvordan undersøkelsen er gjort, ulike valg på ulike tidspunkt, benyttede teorier, blant mye mer (Tjora, 2012).

Forskere engasjement og kunnskap på eget forskningsområde kan betraktes på ulike måter. Det kan anses som en ressurs, men også som støy. I følge Tjora (2012), er forskerens kunnskap på forskningsområdet en ressurs så fremt det eksplisitt redegjøres for bindinger og koblinger. Repstad (i Tjora, 2012 s.203), poengterer at forskeren må være bevisst når posisjoneringen til problemstillingen er nær, mens Vullum (i Tjora, 2012 s.203), beskriver at en nær kobling til prosjekter kan innvirke både positivt og negativt på resultatene og forskerens tolkning av empirien.

Dette er relevant for egen studie der jeg til tross for gode intensjoner i forkant ble sittende med flere roller. Det var viktig å skape tillit hos foreldrene slik at de turte å si ting slik de opplevde

dem – uten å «sminke» virkelighetsbeskrivelsene i intervjuet. En dreining av sannheten i egen favør fra forskere eller deltakere, er eksempler på forhold som kan redusere gyldighet og pålitelighet i en studie (Kleven et al., 2011). Jeg har derfor søkt å gi ærlige, fylldige og objektive gjengivelser av materialet i den grad det har vært naturlig og latt seg gjennomføre.

3.10 Analyse, koding og kategorisering

Analyse-, kodings- og kategoriseringsprosessene tok utgangspunkt i Tjoras SDI-metode, jamfør vedlegg nr. 5.

Intervjurunde 1, resulterte i 125 koder fordelt på elleve kodegrupper. Kodegruppene var: «Følelser og tanker om stamming», «Følelser og tanker om henvisningsprosessen», «Følelser og tanker om det første møtet», «Viktige egenskaper ved logoped», «Viktigste faktorer i veiledningen», «Foreldrenes strategier og styrker i møte med stamming», «Foreldrerefleksjoner», «Normal – unormal», «Individ – Samfunn», «Autonomi og støtte» og «Sentrale tiltak fremover».

Intervjurunde 2, resulterte i 225 koder etter den første bearbeidingsfasen. Kodene fordelte seg på 14 kategorier: «Tiltak og utfordringer», «Prosess og utvikling», «Kunnskap og bevisstgjøring», «Trygghet og bekymringer», «Individ, familie, samfunn», «Følelser og tanker om stamming», «Konkrete tiltak og personlig veiledning», «Ideal og avvik», «Effekt av tiltak og veiledning», «Refleksjoner», «Speilingsprosesser», «Henvisningsprosess», «Autonomi og støtte», «Styrker, forutsetninger og premissgrunnlag».

Når disse kodene ses i relasjon til intervjuguiden, har det trådt frem både flere og andre aspekter enn de jeg hadde skissert. Dette kan tolkes som naturlig med utgangspunkt i SDI-metoden (Tjora, 2017).

De første analysestegene var med tydelig nærhet til empirien. I neste fase, utvikling av konsepter, ble blikket løftet fra det konkrete for å få en mer generell forståelse av fenomenene. Relevante teorier og perspektiver på forskningsfeltet ble trukket inn for å utvide horisonten og forståelsen av egne funn, jamfør Tjora (2017).

Etter gjentatte bearbeidelser og gjennomlesninger av empirien endte jeg med å slå sammen de største kodegruppene, og bruke deler av Bronfenbrenners utviklingsøkologiske modell (jamfør 2.3) som ramme for analysen. Dette vil utdypes nærmere i analysekapittelet nedenfor.

4 Analyse

I dette kapittelet utledes de viktigste analytiske konseptene. Etter flere gjennomganger av intervjumaterialet kodet jeg et stort antall kategorier. Disse er systematisert ved hjelp av Bronfenbrenners (1979) mikro-, og meso-/eksonivå (jamfør 2.3). Følgende konsepter ble utledet og benyttes i analysen:

Mikro: «Syn på stamming, og betydning av økt kunnskap» og «Foreldrenes tanker og erfaringer angående veiledningen».

Meso/Ekso: «Syn på stamming, og betydning av økt kunnskap og erfaring» og «Foreldrenes tanker og erfaringer angående veiledningen».

Som vist i forrige kapittel er valgene gjort med utgangspunkt i stegvis-deduktiv-induktiv metode (Tjora, 2017), og med fokus på å belyse mest mulig av empirien.

De ulike nivåene i analysen er som nevnt beskrevet i avsnitt 2.3, men en kort repetisjon er aktuell før de analytiske beskrivelsene legges frem: Mikronivået omhandler blant annet foreldrenes samspill med hverandre, og deres samhandling med barnet. Mesonivå betegner samspill mellom ulike arenaer der barnet er inkludert, som barnehage og hjem. Ekso skildrer miljøer der barnet sjelden er, men som likevel kan være av betydning for dets liv, slik Logopedtjenesten er det i denne sammenheng.

Meso- og eksonivåene vil analyseres under ett. De første utkastene av masteravhandlingen innlemmet makronivået, fordi empirien hadde enkelte referanser til makronivå som ble ansett som relevante for analysedelen og senere drøftinger. Av plasshensyn er avsnittene utelatt i det ferdige produktet. Forhåpentligvis kan de inkluderes i en senere artikkel såfremt foreldrene gir sin tillatelse.

På mange vis beveger foreldrenes erfaringer av den logopediske veiledningsprosessen seg kontinuerlig mellom nivåene mikro, meso og ekso. Dette skyldes at veiledningen hos logopedtjenesten (ekso) direkte påvirker aktiviteter og erfaringer på hjemmearenaen (mikro) i perioden som studeres, samtidig som også forhold mellom foreldrene, barnehagen og andre miljøer inkluderes (meso).

Begrunnelsen for å bruke nivåinndeling til tross for at kategoriene overlapper hverandre, er at en slik innramming kan belyse enkelte aspekter tydeligere enn om Bronfenbrenners modell ikke brukes.

Sitater fra intervjuene skisseres i utstrakt grad gjennom kapittelet. Det er for å synliggjøre foreldrenes stemme i størst mulig grad. For å anonymisere informantene, omtales barnets far som A, og barnets mor med B. X betegner barnets navn.

4.1 Foreldrenes erfaringer på mikronivå

Mikronivået vil ta for seg familien. Lupen settes på moren og farens tanker, følelser og erfaringer med den logopediske veiledningen. I tillegg vil samspillet deres med gutten, og deres holdninger og refleksjoner omkring temaet stamming belyses.

4.1.1 Syn på stamming, og betydning av økt kunnskap og erfaring

Foreldrene i intervjustudien beskrev seg som lite bekymret til daglig for barnets stamming. De tenkte at stamming kunne være en del av en normal språkutvikling, og at det sannsynligvis ville roe seg med tiden. Den erfaringsbaserte kunnskapen foreldrene hadde ved at barnets far stammet, var betydningsfull. Denne bagasjen påvirket deres tanker og følelser omkring stamming, og moren beskrev sine betraktninger slik gjennom det første intervjuet:

(...) Jeg er jo kjent med at A har gjort det før, og han går det jo fint med, så har på en måte ikke vært så bekymra for X egentlig. (...) Det er jo det at han (pappaen) har opplevd det selv da, som er veldig positivt. Han vet jo hvordan det føles, det er noe med å ha opplevd det selv, for jeg trur det ligger mye følelser bak det som jeg ikke har kjent på, så trur det er en fordel egentlig at han vet hvordan det kan føles for X. - At han kan sette seg inn i den følelsen, og at X kan se at andre gjør det også. At det er greit. At lissom store sterke pappa faktisk gjør det samme!

I slutten av sitatet kommer moren inn på at barnet speiler seg i farens erfaringsbaserte kunnskap og trygghet i forhold til egen stamming. Gjennom farens holdning blir stammingen mindre farlig for barnet, jamfør tidligere avsnitt om speilingsteori. Også morens stammesyn påvirkes av interaksjonen med mannen og hans takling av egen taleflytvanske. Dette smitter igjen over på barnet som erfarer at stamming er akseptert, og ikke noe skamfullt eller negativt. Moren sa:

(...) ...så siden jeg ikke synes det gjør noe, så kanskje han (barnet) ikke synes det gjør noe heller, m-m. (...) Hvis han ikke synes det gjør noe, så smitter det over på meg igjen, så det blir på en måte at vi speiler hverandre, da. Kanskje hvis han hadde vært veldig lei seg, da, så trur jeg at jeg hadde blitt lei meg også, hvis han reagerte veldig på det.

Barnets far var inne på at kunnskap, følelser og trygghet er viktige aspekter i samspillet i familien, og at det kan påvirke barnets selvopplevelse. Han sa:

(...) Jeg tenker at de fleste av oss er jo følelsesstyrt, så da henger det her litt sammen, da. Man forsterker ting hele tiden, - det er jo bare sånn man er laga. - Så kanskje få litt mindre svingninger... eh ... mindre variasjon i følelsesbildet som gjør at en agerer litt bedre overfor barnet sitt da, så ikke barnet føler at det er enda verre enn det egentlig er da, - å stamme.

Moren og faren opplevde at det å være sammen om å få mer kunnskap styrket båndet mellom dem, og ga følelsen av å være i en positiv utvikling. Moren var den som oftest trakk frem dette, og sitatet er av henne:

...at både meg og A jobber som et team, da. Atte vi gjør oppgaver sammen hjemme... (...) Det er jo ikke hver dag vi setter oss ned og snakker sammen, lissom, og da (i møtet med logopeden) får vi satt av tid til å snakke om akkurat det (stamming og X).

Det kom frem at både moren og faren tenkte at skyldfølelse er naturlig å kjenne på, selv om det ikke hadde vært fremtredende for dem. De beskrev at kunnskap kan oppleves som et balanserende element mellom følelser og fornuft. Sitatene under representerer begges holdninger til stamming og betydningen av økt kunnskap. Morens stemme gjengis først, dernest farens:

Det er jo veldig befriende, da. Det at jeg faktisk vet at det kan gå rette veien, da! At det faktisk fins noe som gjør at det kan bli bedre, ... øvelser som vi skal gjøre og forskjellige tiltak som kan hjelpe for stamming, da. Eller språkproblemer generelt. Så det er veldig deilig å vite.

(...) Jo, for at man må lære mere om det. Det første som kommer inn her da, (peker på hodet sitt) det er at: «Hva har jeg gjort gæ`ærnt som foreldre?» (...) ...jeg tror ofte at foreldre kan ta mye på sin kappe da, i mange sammenhenger, det tror jeg. Det er veldig naturlig å gjøre også, og da er det greit å få beskjed om at det æ`kke på grunn av atte du har gjort noe feil. Det kan være helt andre ting, som ikke har noe med deg som foreldre å gjøre over hodet. (...) Har du kunnskapen så blir du ofte mere rolig på det følelsesmessige igjen, da.

Begge ga uttrykk for at teoridelen med generell kunnskap om stamming, som var innbakt i det første møtet, var betydningsfull for å forstå tiltakene og bli motivert for å bruke dem. Morens beskrivelse er gjeldende for hennes og farens refleksjoner:

Det bygger jo på hvorfor man gjør som man gjør, da. ... Altså at du har den grunnmuren, også kan du gjøre de tiltaka ut fra det du vet, har i bunn. (...) Ellers så trur jeg man nesten ikke har noen motivasjon for å jobbe med det heller, hvis en ikke vet noe om det, da. Trur det er viktig å vite litt om det først!

I det andre intervjuet, uttrykte de at den økte kunnskapen de hadde tilegnet seg gjennom veiledningstimene hadde beroliget dem og deres bekymringer for fremtiden. Barnets far sa:

Nei asså, jeg har egentlig vært mer engstelig for språket hans før enn nå, assa. Fordi man har jo fått litt mer info rundt det, (...) om de ulike verktøyene en kan bruke. (...) Gjennom å få kunnskap og hjelp til ting, så vil man... eh...bli mere rolig på det, da. Takle det bedre, ...det er ingen tvil om atte en helst må få hjelp så fort som mulig. Både for en sjøl og for barna, ...hele familien egentlig.

Dette sitatet bringer oss over til foreldrenes opplevelser av de konkrete rådene som ble introdusert i første veiledningsmøte, og den erfaringsbaserte veiledningen som var sentral i det andre. Det temaet er neste kategori i analysen på mikronivå.

4.1.2 Foreldrenes tanker og erfaringer angående veiledningen

Gjennom den første veiledningstimen, hadde foreldrene tatt til seg informasjon de opplevde som relevant for seg og barnet, og som de ville fokusere på hjemme. Som støtte hadde de fått utdelt et kompendium om stamming som de fikk med hjem (vedlegg nr.4). Heftet inneholdt teori og råd, og kunne brukes som et utgangspunkt for å jobbe hjemme i daglige økter på femten til tjue minutter. Både moren og faren uttrykte at det var godt å få håndfaste ting de kunne prøve ut, og at det ga en følelse av trygghet og tro på at de ville klare å hjelpe ungen sin. Moren sa:

(...)... jeg har blitt mere styrka og motivert, da. (...) Jeg tror det er overkommelig. At det er små ting i hverdagen som kan gjøre store endringer, da, som vi kan plante inn i hverdagen. ... Så jeg føler det er greie punkter eller oppgaver, de tiltaka er greie å gjøre i en hektisk hverdag.

Begge foreldrene hadde klart for seg hva de ville begynne å jobbe med når jeg møtte dem etter den første veiledningstimen. Når mammaen ble spurt om hva hun ville starte med, svarte hun raskt:

Det dærre med å vente i tre sekunder etter han har spurt, for der er jeg dårlig. Skal lissom ha svaret, også spør jeg med en gang etterpå. Forventer lissom han skal svare med en gang, også trur jeg det er trassen hans som setter inn, men så er det faktisk det der med å vente litt. Så det har jeg lyst å prøve! Også det der med å snakke saktere, også det med å lese.

Faren fortalte at han ville fokusere på følgende:

Unngå stress, snakke tydelig, være rolig, å fortelle eller lese i sakte tempo. Ta tydelige pauser i mellom, så han (gutten) kan snakke selv, ... ja, sikker en del andre ting også ...

Pappaen var allerede i gang med å bearbeide og ta til seg de konsekvensene han tenkte den nye informasjonen ville få for dagliglivet og foreldrerollen:

Vi har på en måte fått bra veiledning i forhold til hvordan vi skal være bedre som foreldre, i forhold til å snakke tydeligere, roligere, ta de pausene og alle de tinga her (peker på kompendiet). - Og at vi da også må ha energi til å kunne gjøre det. (...) Vi må legge oss tidligere, så vi har mulighet til å fjerne alle sånne mulige stressfaktorer, da. (...) ...det å legge seg tidlig, da, så en får energi til å være rolig. Hvis ikke så øker sjansen, for min del i hvert fall, for at en blir litt mer stressa og litt mere brysk. - Så det var mange ting der som var viktige, m-m.

Utprøving av råd og tiltak ble opplevd både utfordrende og givende i de tre ukene mellom første og andre veiledningsmøte. Det å involvere gutten og få han engasjert i de daglige øktene hadde på ulike vis vært krevende, og foreldrene fortalte, først faren og deretter moren:

Det er vanskelig mange ganger å sitte rolig med han da, for han blir fort utålmodig. Men det kan hende det er litt min skyld og da, for jeg æ`kke så flink til å lage lek ut av det. Det blir fort litt alvorlig da,...atte vi skal sitte her og gjøre sånn og sånn, i stedet for å kanskje finne et spill eller lek og lissom lure det inn, da.

(...) For eksempel med de stundene vi har hatt, da, så har vi spurt X om han vil være med å spille spill, for eksempel da, og da har han sagt: «Jeg vil heller se på tv»!

Til tross for at det å kommunisere og være sammen på en annen måte enn tidligere hadde sine utfordringer, opplevde foreldrene også gode følelser som flyt, støtte i hverandre og mestring i perioden fra første til andre intervju.

Mens det i begynnelsen hadde vært vanskelig å skape situasjoner som barnet opplevde lystbetont, følte foreldrene at det gikk lettere rett før og etter den andre logopedtimen.

Når faren i siste intervju ble spurt om flyt- eller mestringsopplevelser hittil, fortalte han:

... jeg følte (det) veldig egentlig i går kveld, for da lå jeg sammen med X før han skulle sove. Lå og leste litt sammen. Så la jeg vekk boka, også lå vi å bare prata litt, og da snakka han mer enn han noen gang har gjort. Da snakka`n om barnehagen og alt mulig, og da kunne vi føre en samtale over litt lengre tid. Da følte jeg det var veldig allright. Da får han fullt fokus, og så er han roligere, mere avslappa... Ikke masse ytre faktorer (...) ... så det var en veldig god følelse akkurat da.

Moren trakk frem en mestringsopplevelse fra dagen mellom det andre veiledningsmøtet og intervjuet. Hun fortalte:

Vi var på biblioteket, og da satt vi også leste bok. Da satt han og hørte på, og det var en ganske lang bok, og det ble jo ganske lang tid da, for jeg snakka jo så v-e-l-d-i-g sakte (begge ler). Han synes det var veldig spennende, og det gikk jo veldig fint, og han var så rolig. ...Også så fornøyd etter på, og han prata veldig mye mer, og det var sånn veldig rart å se, egentlig. Han fikk en veldig sånn ro over seg, da. (...) Det var sikkert for det at han hørte språket mitt, og blei rolig av mitt språk som var sakte og det va`kke noe stress. ...For det er jo fort at det blir stress i en samtale, eller i prat generelt. (...) Så vi merker forskjell. I hvert fall hvis vi snakker veldig sakte til han, så smitter det. (...) Han har mere ro på seg i samtalen da, og ...ja, han tar seg tid til å prate. Det føles bra, da!

Frem til nå har fokus hovedsakelig vært på morens og farens erfaringer og tanker omkring det å omsette den logopediske veiledningen til praksis. Deres samspill med gutten, og holdninger og refleksjoner omkring stamming og det de har lært i løpet av de to logopedmøtene, er også lagt frem. I neste avsnitt dreies fokus mot meso-/eksosystemet.

4.2 Foreldrenes erfaringer på meso- og eksonivå

Dette nivået rommer forbindelser mellom mikronivåene og andre miljøer som barnet selv sjelden eller aldri besøker, men hvor det foregår ting av betydning for dets liv og utvikling (Bø, 2018). I den videre analysen vil foreldrenes følelser, tanker og erfaringer fremdeles være i forgrunnen, men temaene knyttes tettere opptil møtene med logopedtjenesten og andre arenaer utenfor familien.

4.2.1 Syn på stamming, og betydning av økt kunnskap og erfaring

Til tross for at foreldrene ikke var særlig engstelige for gutten i hverdagen, hadde en gryende bekymring for fremtiden begynt å melde seg. Dette satt i gang prosessen med å søke hjelp for barnets utfordringer, både de språklige og taleflytmessige. Guttens far beskrev:

I starten tenkte jeg ikke så mye på det, men nå tenker jeg at det kanskje kan ødelegge for han for resten da. For språket. Så nå er jeg veldig på at han må få hjelp for det da, sånn at det ikke går utover selvtillit eller andre typer ting senere da, og mest skolen. Det er skolen jeg er mest bekymret for, da. - For hvis du ikke kan få med deg det som blir sagt eller gjøre deg forstått, så er det lissom litt vanskelig.

Det var betydningsfullt for foreldrene å samarbeide med logopeden som har jobbet mange år med stamming, og var trygg og oppdatert på fagfeltet. Moren beskrev første møte slik:

Vi snakket jo om stamming i dag, da, og det var jo veldig mye nyttig og veldig fint å høre på, for det er jo veldig mange ting man ikke kan. (...) Ja, tips i forhold til hvordan en skal håndtere det, og ja, tips og bevisstgjøring i forhold til temaet, da. (...) Noe av det beste var at vi kunne snakke med en fagperson om det, da. Sånn at vi kunne snakke med noen som vet litt mer om det enn vi vet, og at det fikk oss til å tenke.

Foreldrene fortalte at logopeden hadde latt dem vite at det ikke var noens feil at gutten stammet, men at genetiske, miljømessige og språklige faktorer var sentrale. De hadde også fått høre av den veiledende logoped at stamming er mer utbredt i førskolealderen enn senere i livet, og at fenomenet er økende i samfunnet:

... vi fikk vite sånn om hva stamming faktisk er, og at det er veldig, veldig mange barn som stammer (...) Det var overraskende at det er økende i forhold til samfunnet og det hektiske. (...) Det er omgivelsene og hvordan en blir møtt. Der har vi et veldig stort ansvar da, hvordan han blir møtt med sin stamming og sitt språk. - Så det var veldig nyttig. (...) For du begynner jo lissom å lure på om: «Er det bare vi som opplever det, eller er det andre som opplever det? Er det normalt eller er det ikke normalt?»

Sistnevnte sitat bringer oss over til temaet «normalitet – avvik», et tema som dukket opp i alle de fire intervjuene. Barnets far fortalte at han ikke ble spesielt bekymret når gutten begynte å stamme, men at han tenkte andre vurderte det å stamme som verre enn han selv. Dette hadde sammenheng med tidligere erfaringer, og han fortalte at selv om han gjennom livet hadde levd greit med stammingen hadde han erfart andre holdninger:

Jeg følte ikke noe på det egentlig (når X begynte å stamme), for jeg tenkte at dette er noe som kan løses over tid. Jeg tenkte at det er håp, at dette er ikke noen store greier egentlig, er hva jeg følte da, selv om samfunnet generelt ser på det som galt. Det følte jeg selv når jeg var liten også, at andre syntes det var vanskeligere enn meg.

Dette sitatet peker på at ikke alle er like inkluderende for hva som er innenfor eller utenfor en gjeldende standard. Barnets far delte følgende betraktninger:

Jeg tror det kan være veldig vanskelig fordi veldig mange ser på det, -jeg tror da-, mange ser på stamming som; «kan du ikke snakke en gang», på en måte; «det kan jo alle.» Det tror jeg de tenker, uten at de sier det høyt, da. Det kan jo hende det ikke er riktig, men jeg bare føler det noen ganger. Eh... husker jeg følte det når jeg var yngre også. Selv om de ikke sa noe, så følte jeg det. (...) Det å snakke er noe som folk ser på som helt naturlig at du kan, så når du ikke kan det da, så; «hva er galt med deg, på en måte?»

Videre var guttens far opptatt av kunnskapsaspektets betydning for egne og andres holdninger.

Gjennom bevisstgjøring og kunnskap tenkte han at rammene for hva som er innenfor utvides, og at kunnskap medfører økt toleranse:

...kunnskap gjør en flinkere å ha aksepten mot andre som også gjør det. Selv om man har gjort det sjøl, og har en sønn som gjør det, så likevel! (...) Det jo sånn generelt da, atte er man ikke innafor, på en måte fasiten, så er en på en måte et utskudd. Det er litt sånn generelt i samfunnet vårt, syns jeg. Det har jo blitt bedre ved at vi generelt sett aksepterer litt mer, men vi liker ofte ikke folk som er annerledes enn oss selv. Uansett, om det er farge på huden eller om det er religion eller parti eller hva som helst (...) Man har alltid noe man fordømmer, men hvis en fokuserer på at en ikke skal gjøre da, så blir det bedre, da, men igjen vi er mennesker og vi har våre synder, kall det det.

Når vi mot slutten av intervju to reflekterte over hvorfor så få foreldre ville være med i studien, uttrykte han følgende tanker om følelser, stamming og andre menneskers holdninger:

(...) Det er jeg helt overbevist om, det med skyldfølelse og usikkerhet. (...) Det kan jo også være noe med for mange aktiviteter da, men jeg tror jeg holder på det med de følelsesmessige tinga, altså, som kommer opp når en har et barn som stammer, da. Spesielt ved de som ikke kjenner til det, og snakker veldig, veldig perfekt selv. Og kanskje også i tillegg de som er enda mere fokusert på atte mitt barn skal være perfekt, kall det det, da er det enda verre.

Moren trakk frem normalitetsaspektet da hun ble spurt om hva som hadde vært viktigst for henne i veiledningsprosessen. Hun oppga ordene *lærerikt*, *bevisstgjøring* og *normalisering* som de viktigste momentene, og sa dette om sistnevnte:

...det er normalt å stamme, det æ`kke noe rart, lissom, det er greit. (...) ... jeg har undra meg på at det går an da, at noen gjør det og andre ikke, men jeg tror ikke jeg har noen fordommer mot det, ...tenker det er greit.

Mer kunnskap om stamming virket styrkende for foreldrene i møte med andre mennesker.

Gjennom å få tilgang til de rette ordene og begrepene kunne de dele kunnskapen med andre på en mer tilfredsstillende måte. Faren sa:

Nei, assa det gjør deg mere trygg på ... på en måte ... i å håndtere det. Trygg i å kanskje forklare det til andre som kanskje ikke forstår det helt. Eh...ja, m-m. Det blir egentlig kanskje å være litt sånn støtte for X og for de rundt deg som kanskje ikke forstår det, og forklare ved at sånn og sånn og sånn er det og det. ... Mest sannsynlig går det over, og at det ikke er farlig (...) Ja, også lære litt mere om det, og bruke de rette orda kanskje, og forklare på den rette måten. Det er ikke alltid en klarer å forklare sånn en burde gjøre alltid, det er ikke alltid så lett...

Foreldrenes uttalelser tyder på at den logopediske stammeveiledningen var nyttig og bidro til å myndiggjøre dem i møte med andre. Nedenfor vil råd og veiledningsaspekter fra samtalen med logopeden belyses ytterligere.

4.2.2 Foreldrenes tanker og erfaringer angående veiledningen

I den første veiledningstimen hadde logopeden gjennomgått flere av rådene i kompendiet (vedlegg nr.4). Logopeden hadde anbefalt dem å jobbe daglig i femten til tjue minutter. Baller med råd var kastet opp, og foreldrene stod fritt til å hente ned det de syntes appellerte. Foreldrene uttrykte tilfredshet med å få håndfaste ting de kunne prøve, og at det ga følelser som trygghet og fremtidstro.

Innholdet i det andre møtet kretset omkring konkrete råd og foreldrenes erfaringer siden sist. Logopeden ga tips til endringer og justeringer som kunne gjøre det mer lystbetont for barnet å delta i aktivitetene, noe som medførte økt mestringsfølelse og motivasjon hos de foresatte. Foreldrene fortalte at noe av det viktigste med det andre møtet var å få frisket opp det de lærte den første timen, samt den helt konkrete veiledningen logopeden ga ut fra deres erfaringer siden sist. Tryggheten som var etablert i forkant gjorde det lettere å dele det de syntes hadde vært utfordrende. På spørsmålet om hva hun hadde likt best, svarte moren blant annet dette:

At vi fikk tilbakemelding på det vi har gjort, da. ...Og de utfordringene vi har hatt. For eksempel med de stundene vi har hatt, da, så har vi spurt X om han vil være med å spille spill, for eksempel da, og da har han sagt: «Jeg vil heller se på tv!» (...) Også sa hun logopeden at vi kan jo si: «Vil du spille det spillet her, eller vil du lese en bok?» Og da var det jo sånn **selvfølgelig!** (moren ler) Så da blir det jo selvfølgelig ikke så åpent når han skal velge, da. Da kan han velge mellom de to tingene, det har jeg lissom ikke tenkt på!

Videre sa moren:

... det var veldig bra å bli minnet på ting, å lissom, ...vi får lissom fokus på det, da. For at får lissom motivasjon når vi snakker om det. ...Så ja...nå må vi jobbe med det...så blir lissom motiverte.

Et tilbakevende tema var veiledningsrelasjonen mellom logoped og foreldre, der flere faktorer ble nevnt som betydningsfulle. Ett moment var at logopeden var god til å lytte, forklare og lede møtene. En annen faktor var at logopeden møtte foreldrene med respekt og fremstod som ivaretagende og støttende. Som på tidligere nevnte områder og nivåer, kom foreldrene også her inn på aspekter ved egen opplevelse av trygghet og utrygghet. Foreldrene trakk frem at det andre møtet følte tryggere enn det første. De visste i større grad hva de gikk til, og en god og tillitsfull relasjon med logopeden var etablert i forkant. I tillegg opplevde de i møte to å ha en grunnleggende kunnskapsbasis om stamming der tidligere kunnskapshull var fylt. Disse faktorene gjorde det lettere å være mer åpen og gå rett på sak, noe som muliggjorde at

veiledningen kunne gå mer i dybden og utvide foreldrenes kunnskap ytterligere. Faren beskrev logoped-foreldre-relasjonen og utviklingen fra første til andre møte slik:

...jeg synes hu var flink til å forklare til oss hva som var viktig. Ja, god til å lytte på det vi sa også. (...) Jeg likte at det var ganske åpent, da. Følte trygt egentlig, at en kan snakke åpent om alt egentlig. Åpent begge veier... (...) Det skaper mer trygghet, som igjen skaper at man prater mer ærlig og direkte. (...) Det er jo noe med at en blir mere trygg på hverandre som mennesker generelt, da. Atte man føler at man kan åpne seg mere begge parter.

Moren medelte betydningen av ivaretagelse, tillit og trygghet gjennom ordene:

... følte at vi ble sett og hørt og, ja...ble godt ivaretatt, ja! (...) ...vi måtte jo legge frem en helt konkret situasjon da, for å få en konkret tilbakemelding. Hu (logopeden) kunne jo ikke vite hvordan vi har det, så en må jo gi litt for å få noe helt konkret. (...) Det var jo tillit, da, også var det utfordringer i tiltaka vi hadde da, så jeg tenkte at da får jeg bare spørre!

Foreldrene trakk frem at det var positivt at logopeden hadde brukt egne erfaringer som eksempler, og at hun viste en grunnleggende raushet for deres rolle som foreldre og tilretteleggere for gutten i et hektisk hverdagsliv. Pappaen sa:

...hun ga eksempler fra sin egen erfaring som forelder, og det forsterker ting, da. Det er kanskje ikke det dummeste du gjør da, for det gjør nok at du kanskje lytter litt ekstra på det, og tar det raskere i bruk for du tar sjansen på at det fungerer, da ... Så jeg trur det var en viktig ting.

Mammaen fortalte:

Hu sa, vi forventer ikke at dere skal være logopeder, dere skal være foreldre. Det også er litt sånn...atte selv om en jobber med ting så skal en huske å være foreldre også, og det synes jeg var bra. (...) Det ble liksom litt sånn avslappende til det, det er ikke så viktig, det er ikke så farlig, og det å gi litt faen og ja, ...m-m...

Gjennom veiledningsrelasjonen og alt timene hadde rommet uttrykte foreldrene at de var møtt med passende mengder informasjon, utfordringer og valgfrihet. Moren sa:

Infomengden var akkurat passe, egentlig. Syns ikke det var noe sånn for mye... (...) Vi føler atte vi er en del av det, og vi vil jo gjerne jobbe med det. Vi har valgt de tiltaka som har vært naturlig for oss, da. På det arket.

Faren uttrykte:

(...) ...føler både at jeg har litt å jobbe med og bli bedre på, samtidig som vi gjør jo mye riktig også egentlig. (...) Føler at man gjør noe bra, men har mulighet til å bli bedre, og at man nå har fått tips til å gjøre akkurat det.

Foreldrenes fortellinger ga inntrykk av at de hadde hatt et godt utbytte av logopedtimene, og at de følte seg både styrket og motiverte gjennom konkret veiledning og klare råd. Selv om logopedens anbefalinger om hva det var lurt å gjøre var førende, uttrykte foreldrene likevel at de opplevde valgfrihet og eide prosessen selv. Med dette rundes analysedelen av. I neste kapittel vil oppgavens empiriske funn betraktes i lys av tidligere teori og forskning innen stamming, Symbolsk interaksjonisme, veiledning og empowerment.

5 Drøfting

Med utgangspunkt i analysekapittelet vil jeg nå se nærmere på oppgavens empiriske funn, og sette disse i en større sammenheng ut fra teoridelens elementer.

Kunnskapsaspektet er det som trådte sterkest frem i datamaterialet. Det å få informasjon og ny kunnskap, så ut til å gjennomsyre alle de andre aspektene ved veiledningen som influerte positivt til å styrke og myndiggjøre foreldrene. Veiledningsrelasjonen og måten kunnskapen ble formidlet på var også sentrale aspekter for å styrke foreldrene. Samtidig kom det frem viktig informasjon om bekymringer, skyldfølelse, betydningen av å ha erfaring med stamming fra før, det å få helt konkret veiledning tilpasset familiens særtrekk, og betydningen av støtte og å bli tatt på alvor.

Symbolsk interaksjonisme og Bronfenbrenners modell er ikke selvsikre elementer i en oppgave om stamming og veiledningsopplevelse, men ble innlemmet fordi de på ulike vis gir viktige bidrag. SI ble del av avhandlingen fordi teorien gir et metodologisk grunnlag for å studere samspillet mellom foreldre-barn, og foreldre-logoped. Bronfenbrenners modell ble inkludert da den var hensiktsmessig for strukturering av dataanalysen. Drøftingskapittelet deles ikke i Bronfenbrenners nivåer, men tar utgangspunkt i den analyserte empirien. I det videre vil informasjons- og kunnskapsaspektet ved veiledningsprosessen flettes inn i de øvrige områdene i drøftingsdelen sammen med bakenforliggende teori der det anses å være relevant.

5.1 Bekymringer, skyldfølelse og tidligere erfaring

Foreldrene i studien fortalte at de var lite bekymret for guttens stamming. Det å være lite eller ikke bekymret når ens barn stammer er imidlertid relativt uvanlig. Forskning på hvordan foreldre opplever stamming hos egne barn, har vist at så mange som rundt 90 % er emosjonelt påvirket (Langevin et al., 2010). I Costelloe et al. sin studie (2015), var kun 16 % av foreldrene lite bekymret eller ubekymrede. Egen erfaring med foreldre til barn som stammer gjennom de siste 20 årene samsvarer med referert forskning. Det er imidlertid interessant at den lave bekymringsgraden hos foreldrene i denne studien høyst sannsynlig kan knyttes til deres erfaringsbaserte kunnskaper. Det er også interessant at betydningen av logopedisk veiledning for parene i egen forskning trådte så tydelig frem, til tross for at de i utgangspunktet var lite bekymret for barnet og stammingen. Det er rimelig å anta at effekten av det logopediske tilbudet ville vært

enda større hvis foreldrene hadde vært meget bekymrede og uten positiv erfaring med fenomenet i forkant.

Det å stamme selv eller ha erfaring med stamming, ble også opplevd som en fordel i Plexico og Burrus studie fra 2012. Sistnevnte forskere fant at erfaringsbasert kunnskap hos foreldrene skapte økt trygghet, og gjorde det lettere å forstå og hjelpe eget barn.

Moren jeg intervjuet beskrev det som betydningsfullt at guttens pappa stammet. Hun beskrev at X speilet seg i farens trygghet med egen stamming (jamfør figur 1), og at gutten derfor opplevde stamming som mindre truende og farlig enn han kanskje ellers ville gjort. Dette er interessant sett ut fra teorien om Symbolsk interaksjonisme som beskriver hvordan mennesker danner sitt syn på seg selv gjennom å speile seg i den andres vurderinger og tilbakemeldinger (Aksan et al., 2009; Mead et al., 1998; Skaalvik & Skaalvik, 2005).

Foreldre er signifikant viktige, og dermed personer med stor påvirkningskraft på barnet. Når gutten vokser opp med å speile seg i en pappa som aksepterer egen stamming, og en ubekymret mor, er det naturlig å tenke at det får innvirkning på hvordan han opplever og takler egen stamming. Dette vil ut fra teoriene om hvordan stamming kan videreutvikles, spille inn på utviklingen av taleflytvansken i positiv favør, fordi det reduserer sjansen for at barnet blir redd egen stamming. Redsel medfører ofte spenning i muskulatur, noe som igjen kan gi økt og hardere grad av stamming, og utvikling av tilleggsstamming (Guitar, 2014).

Som tidligere referert, er det stor variasjon hos voksne og barn i hvordan de oppfatter og vurderer stamming, og om den betraktes som problematisk eller ei (Albrigtsen et al., 2017; S. Millard & Davis, 2016). Ut fra teorien som Symbolsk interaksjonisme, er det nærliggende å tro at nettopp denne familiens holdninger og interaksjon, bidrar gjensidig til et positivt stammesyn og høyere aksept for redusert taleflyt. Dette kan igjen betraktes som en motvekt til «den generaliserte andre», altså holdninger barnet kan møte på andre samfunnsarenaer.

Samtidig kom det frem at faren i egen studie hadde erfart, og fryktet negative holdninger til stamming. Erfaringene rommet holdninger om at de som stammer er mindre intelligente fordi de ikke kan snakke flytende, og at stamming ble knyttet til noe unormalt og avvikende. Guttens mamma ble på sin side lettet når logopeden bekreftet hennes syn på at stamming er normalt, og at stamming gjelder et økende antall yngre barn.

Hva som anses som innenfor eller utenfor kan variere fra arena til arena. I mange kulturer kan ett viktig ideal være gode, muntlige formuleringsevner. Da kan taleflytvansker betraktes som noe

avvikende. Slike holdninger kan øke foreldres redsel for at andre skal dømme barnet deres, som tidligere referert i egen og andres studier.

Pappaen fortalte at han av og til tenkte det kunne oppstå vanskeligheter i fremtiden hvis taleutfordringene til gutten vedvarte. Bekymringene gjaldt særlig utfordringer vedrørende selvtillit, mobbing og skolegang. Slike tanker hos foreldre refereres også i forskningslitteraturen. Informantene i Costello et al. (2015), rapporterte om de samme fremtidsbekymringene som egen informant. De viktigste bekymringsbrikkene i foreldrenes redselsbilde, var at barnet i samspill med andre skulle oppleve ubehagelige reaksjoner som kunne innvirke på faktorer som blant annet selvtillit og skolegang.

Vi er igjen over i teorien om Sosial interaksjonisme, der menneskets syn på seg selv påvirkes av andre menneskers reaksjoner, både gjennom signifikante andre og generaliserte andre (jamfør 2.1). I tillegg til SI, harmonerer dette med Bronfenbrenners modell (jamfør 2.3), som beskriver hvordan ulike systemer og nivåer henger sammen og influerer på hverandre. Jeg betrakter det dit hen at foreldrene frykter for barnets møter utenfor den trygge rammen av mikrosystemet, og at dets erfaringer skal gi negative speilingsopplevelser som kan bli ødeleggende for fremtiden og livskvaliteten i menneskemøter på andre nivåer.

Forskning har som nevnt funnet høy korrelasjon mellom stamming hos barn og skyldfølelse hos foreldre. Av Costello et al. (2015) sine respondenter, havnet 82% i kategoriene som favnet fra ekstrem til moderat bekymring. Jeg finner det spennende å koble denne informasjonen med teori om empowerment. Som nevnt kan det personlige nivået av empowerment kobles til individuelle ferdigheter og den enkeltes forutsetninger og kapasitet (Zimmerman, 2000). Kunnskap som setter foreldre i stand til å takle eget barn og den mangefasettede foreldrerollen på best mulig måte blir ansett som et virksomt middel for empowerment hos foreldre (Maaret Vuorenmaa et al., 2016; M Vuorenmaa et al., 2015). Kunnskapsaspektet kan dermed anses som avgjørende i et veiledningsperspektiv med tanke på å redusere følelser som skyld og bekymring, samtidig som det er viktig at logopedan anerkjenner foreldrenes tidligere erfaringer.

5.2 Ny kunnskap, konkrete råd, refleksjoner og myndiggjøring

Den intervjuede faren kom inn på at kunnskap, følelser og trygghet er viktige aspekter i familiesamspillet, og at det kan påvirke guttens selvopplevelse. Samme koblinger gjelder også forholdet foreldre-logoped, der logopedens holdninger og kunnskap kan overføres foreldrene gjennom veiledningen.

Kunnskapsaspektet ved den logopediske veiledningen kan betraktes fra flere vinkler. På den ene siden uttrykte informantene at kunnskap styrket dem i foreldrerollen, noe blant annet Lassen trekker frem som et viktig moment ved empowermentbasert rådgivning (Lassen, 2012, 2014a). Foreldrene i denne studien beskrev at veiledningen hadde resultert i nye refleksjoner, både omkring vaner, stressmomenter og eget samspill med barnet. Faren beskrev at den nye informasjonen skapte refleksjoner over vaner han ville endre i hverdagen. Bakgrunnen var hans erfaringer av at søvn påvirket opplevelsen av å være en god far. Det å være uthvilt økte tålmodigheten hans, reduserte sjansen for å miste kontroll over eget temperament, og gjorde at stress ble taklet bedre.

Moren beskrev at hun evnet å se seg selv og gutten med nye briller etter å ha fått veiledning, og at hun dermed endret på ting og fant nye løsninger. Begge foreldrenes erfaringer samsvarer med funnene i Vuorenmaa et al. (2015) sin studie, og med tidligere skissert teori om empowerment, der både evne til kritisk tenkning og å se ting fra ulike sider trekkes frem hos kilder som blant annet Slettebø (2000) og Minnes et al (2015).

Forskergruppen til Plexico og Burrus (2012), fant usikkerhet hos foreldregruppen vedrørende stammings årsak og natur. Funnet støttes av Costello et al. (2015) sin studie der majoriteten av foreldrene hadde lite, feilaktig eller mangelfull kunnskap om stammings årsak. Også moren og faren i egen studie hadde vært usikre på hva stamming skyldes.

Som referert i teorikapittelet om stamming, består mye av den første og indirekte intervensjonen omkring stamming hos førskolebarn av å gi informasjon slik at foreldre får kunnskap om ulike aspekter som kan vedlikeholde, redusere eller trigge en videre stammeutvikling, jamfør Guitar (2014), Kelman og Nicholas (2008), Packman (2012), Starkweather og Gottvald (1990), og Ward (2017). Gjennom en kombinasjon av generell informasjon om stamming og konkret veiledning, endret foreldrene i egen studie flere aspekter i hverdagen. Eksempelvis minsket de stress og bedret faktorer ved kommunikasjonen ut fra råd om hva som kan skape flyt. Endringene gav resultater som moren og faren beskrev på ulike vis i det siste intervjuet, slik det refereres i analysekapittelet.

Sett opp mot Symbolsk interaksjonisme, er det naturlig å slutte at for eksempel et roligere taletempo og mindre tidspress i dialogveksling, medførte guttens nye ro og evne til å snakke i lengre setninger og uttrykke mer av det han hadde på hjertet. Dette er fordi barn generelt sett matcher og tilpasser seg sine signifikante rollefigurene gjennom blant annet mer eller mindre ubevisste imitasjonsprosesser (Mead et al., 1998). Figur 4 underbygger dette gjennom å se

sammenhengen mellom barnets kapasitet, forutsetninger og forventninger til seg selv, opp mot omgivelsenes forventninger og krav. Når krav og forventninger harmonerer, er det samsvar mellom det språket og taletempoet foreldrene bruker, og det barnet kan makte. Ved å følge rådene smittet også foreldrenes ro og tilstedeværelse i kommunikasjonssituasjonen over på den lille. Den gjensidige tilpasningen mellom foreldre og barn resulterer således i økt flyt, og kan videre gi økt mestringsfølelse hos alle parter.

Studiens mor beskrev det å få konkrete råd og informasjon som befriende. Hun sa også at hun ble motivert fordi informasjonen de fikk skapte forståelse for tiltakene logopeden presenterte. Begge foreldrene opplevde rådene som meningsfulle og gjennomførbare i hverdagen, og at de stod fritt til å velge tiltak ut fra egne behov. I tillegg ble informasjonsmengden erfart som håndterbar og ikke overveldende.

Kort oppsummert tyder funnene på at sentrale aspekter i en veiledningsprosess som skal styrke foreldrene, er å gi informasjon om hva stamming er i kombinasjon med familietilpasset veiledning og konkrete råd. Samlet sett bidro disse elementene til å styrke og myndiggjøre foreldrene gjennom at de opplevde å lykkes med å hjelpe ungen sin, og gjøre endringer ellers i livet som følte gode for familien. Disse erfaringene samsvarer med teoriene om empowerment som før nevnt, der det å være i stand til å påvirke eget liv er sentralt (M Vuorenmaa et al., 2015). Det å bidra til økt kunnskap og bevissthet, som igjen hjelper mennesker til å ta gode valg og videre kan resultere i økt mestring, er også et mål i humanistisk veiledning (Lassen, 2014b; Tveiten, 2013).

5.3 Veiledningsinnhold, relasjon, mestring og støtte

Det å gi foreldre informasjon som utvider forståelsen for barnet og dets utfordringer, utvikle et støttende nettverk og en teamatmosfære, samt jobbe med familiesystemet, ble ansett som de viktigste basisområdene som bør gis oppmerksomhet i arbeidet med familier med barn som stammer (Plexico & Burrus, 2012). Deltakerne i egen studie ga utsagn som støtter opp om dette, og studiens mor trakk flere ganger frem betydningen av at hun og mannen var sammen i veiledningstimene og jobbet som et team.

Som nevnt tidligere i avhandlingen, er faktorer som selvbestemmelse, tilhørighet og mestringsopplevelser sentrale ingredienser for indre motivasjon (Gjerde, 2003; Hauger, 2018). Opplevelse av kunnskap, meningsfullhet, mestring og støtte trekkes også frem av Plexico og Burrus (2012) og Humeniuk og Tarkowski (2016), og beskrives som vesentlige aspekter når mennesker står i belastende eller stressende faser som det å ha et barn med ekstra utfordringer

kan være. Plexico og Burrus (2012) uttrykker eksplisitt at økt kunnskap kan gjøre at foreldre takler stress mer adekvat, og at vurderingsevnen deres styrkes. Samtidig er kunnskap en betydelig kilde for empowerment, som nevnt gjentatte ganger før i oppgaven.

Bronfenbrenners tanker om utfordrende faser og overganger i et livsløpsperspektiv er verdt å nevne på ny her, da han også trekker frem det komplekse samspillet i familier og betydningen av forholdet mellom kapasitet, krav, stress, forventninger og støtte (Bronfenbrenner, 1979).

Hvis foreldrene hadde følt de fikk for mye informasjon i møtene kunne de opplevd det som overveldende. Overveldende følelser eller negativ sinnsstemning som for eksempel stress, kan gjøre det vanskeligere å huske og nyttiggjøre seg informasjon fordi en negativ sinnsstemning kan resultere i dårligere oppmerksomhet, problemløsningsevne og fleksibilitet (Gjerde, 2003). Dette kan videre forårsake økt stress, og lavere opplevelseshetsgrad av mestring og støtte. Slike faktorer kan igjen influere negativt på foreldrenes utbytte av veiledningen (Costelloe et al., 2015) og synet på seg selv som foreldre. I tillegg kan det påvirke deres erfaringer og synspunkter på samarbeidet med logopedien.

Vi er nå inne på det jeg tidligere skrev om Collins teori om interaksjonsritualer (jamfør 2.5.1), der positive følelser anses som viktige i klient-hjelpe-relasjonen. Studier har vist at når foreldrene opplever å møtes med krav eller forventninger de føler overstiger egen kapasitet blir de mindre fornøyd med tilbudet (Costelloe et al., 2015). Samme forskergruppe fant en mismatch mellom foreldres tilfredshet med tilbudet og barnas økning i taleflyt. Det som viste seg å være mest betydningsfullt for at foreldrene skåret utbyttet av veiledningen høyt, var deres erfaringer av støtte og positiv anerkjennelse fra terapeuten.

Funnet passer inn med tankene som tidligere er beskrevet i kapitlet om empowerment (jamfør 2.6). Det å oppleve innflytelse over veiledningsprosessen fremmer empowerment (Maaret Vuorenmaa et al., 2016), og harmonerer med hensikt og målønsker for empowermentbasert og humanistisk veiledning (Lassen, 2014a, 2014b; Tveiten, 2013).

Empowermentteorien er opptatt av at negative aspekter i individmøter og generelt i samfunnet kan svekke folks myndighetsfølelse, og fremhever opplevelseshetsaspekter som mestring, tilhørighet, godt selvbylde og sosial støtte som vesentlige (Slettebø, 2000; Sørensen & Graff-Iversen, 2001; Sørensen et al., 2002). Foreldrene i studien beskrev at informasjonen de fikk av logopedien var viktig på mange nivå. En sentral faktor utover det at de selv ble tryggere, var at det satt dem i stand til å forklare hva stamming er på en bedre måte for mennesker på meso- og eksonivå.

Det å kunne redegjøre for stamming på en god måte kan skape økt forståelse hos mennesker uten kunnskap eller erfaring med stamming. Samtidig kan det bidra til å føle seg kompetent i foreldrerollen, og myndiggjort i forhold til utfordringer som støtes på i ulike settinger.

Hvis en erfarer at eget barns vanske ikke forstås av andre, og en ikke har ord eller kunnskap slik at den andres perspektiver kan utvides, kan det skape følelser som maktesløshet eller frustrasjon.

5.4 Foreldres ressurser og viktige aspekter ved veiledningsrelasjonen

De foresatte i denne studien hadde begge høyere utdanning og var yrkesaktive. De var interesserte i forskning og kunnskap, og opplevde støtte i hverandre. Deres natur og livssituasjon kan ha bidratt til at de var åpne og i stand til å motta ny informasjon fra logopeden og transformere denne til ny praksis med ungen sin.

Forskning av Vuorenmaa et al. (2015, 2016), belyser at foreldres ressurser har sammenheng med deres opplevelse av empowerment. Videre trekker sistnevnte kilder frem betydningen av et tilgjengelig hjelpeapparat, og verdien av å føle seg myndiggjort i møtet med systemet. Collins teori om interaksjonsmøter (Starrin, 2007) og Symbolsk interaksjonisme (Mead et al., 1998) er igjen aktuelle. Opplevelser av å ikke lyttes til eller møtes med respekt av logopeden vil kunne medføre negative samtaleopplevelser og lav følelsesmessig energi, og dermed mindre handlekraft og empowerment hos foreldrene. Et annet moment som kan hentes inn fra teoridelen er brobyggingen som kan skje gjennom veiledningssamtalene. Fravær av lytting, tillit og respekt, kunne redusert muligheten for brobygging inni og mellom deltakerne. Sjansen for utvidelse av bevissthet og kunnskap kunne da blitt innskrenket. Er derimot aspektene ved god veiledning tilstede kan logopeden bli en signifikant viktig for foreldrene, og gjennom sin kunnskap og støttefunksjon bli en innflytelsesrik ressurs og derigjennom hjelpe det stammende barnet i større grad.

Egne informanter var innom aspekter som åpenhet, trygghet, respekt og god lytteevne når de beskrev betydningsfulle sider ved logopedensamarbeidet. I tillegg opplevde de at logopeden hadde kunnskap og tidligere erfaring med å hjelpe foreldre til barn med taleflytvansker. Tryggheten og tilliten som ble skapt gjorde at veiledningen gikk mer i dybden gjennom at foreldrene turte å legge på bordet episoder der de hadde erfart å komme til kort.

Samlet sett bidro tilstedeværelsen av disse momentene til at foreldrene opplevde å lykkes i større grad enn om aspektene ikke hadde vært tilstede. Uten trygghets- og tillitsopplevelse kunne foreldrene gått glipp av forløsende sider ved veiledningen. Rådene kunne blitt erfart som

vanskelige å gjennomføre, og gitt følelsen av å mislykkes fordi forutsetningene, forventningene og egen opplevde kapasitet ikke harmonerte.

Når mennesker mislykkes eller føler de ikke lever opp til forventninger og krav kan det gi negative tanker, stress og andre følelser av negativ karakter (Skaalvik & Skaalvik, 1988). Videre kan slike erfaringer minske menneskers opplevelse av å være myndiggjort (Lassen, 2014b). Veiledningsrelasjonen kan derfor betraktes som sårbar, fordi små nyanser i samspillet kan utgjøre store betydningsforskjeller for utbyttet den gir. Akkurat som vektstangprinsippet mellom barns forutsetninger og forventninger kan resultere i mer stamming eller økt flyt.

5.5 Avsluttende og oppsummerende betraktninger

Denne oppgavens problemstilling er: «Hvilke aspekter ved den logopediske veiledningen kan bidra til å styrke og myndiggjøre foreldre med førskolebarn som stammer?»

Studiens empiri tyder på at logopedisk veiledning kan fungere som en døråpner for å styrke og myndiggjøre foreldre med barn som stammer uavhengig av deres bekymringsgrad når de søker hjelp. Både litteraturen jeg har dykket ned i, og egne informanternes stemme, har synliggjort at veiledning som gis på en støttende og tillitsfull måte kan virke både styrkende og myndiggjørende. Problemstillingen søker imidlertid ikke et ja-nei-svar, men spør etter hvilke aspekter ved veiledningen som kan bidra positivt inn i myndiggjøringsprosessen. Kort presentert kan betydelige aspekter sies å være: Ny informasjon og økt kunnskap, normalisering og ufarliggjøring av fenomenet stamming, frita foreldre for skyld, gi konkrete råd for tilrettelegging, samhandling og samtale mellom foreldre og barn, utvide foreldrenes begrepsapparat og forholdningssett, samt gi støtte og valgfrihet. Avslutningsvis ønsker jeg imidlertid å besvare problemstillingens utkrystalliserte aspekter mer utfyllende i lys av tidligere presentert teori og empiri. Dette vil gjøres kortfattet nedenfor.

Foreldrene oppga at de hadde fått mer kunnskap om stamming. Kunnskap om stammingens vesen og utviklingsgang på den ene siden, og hvilke justeringer foreldrene kunne gjøre for å fremme flyt og god kommunikasjon på den andre, bidro til å trygge dem både i det daglige samspillet med barnet, og i menneskemøter på ekso- og mesonivå. Kunnskap om at stamming hos barn ikke er uvanlig, og at det ikke er foreldrenes skyld var viktig for foreldrene. Det samme var det å få informasjon om hvorfor barnet kunne reagere som det gjorde i enkelte samtalesituasjoner, og å få konkrete råd som blant annet å roe taletempo og gi barnet mer tid når de snakket sammen. Kombinasjonen av informasjon og råd virket styrkende for foreldrene, og bidro til å balansere forholdet mellom fornuft og følelser og frita dem for eventuell skyldfølelse.

I tillegg skapte det økt kunnskap, forståelse og motivasjon for å gjennomføre tiltak, og bidro til refleksjoner og utvidelse av foreldrenes tidlige forholdningssett.

Veiledning og råd som var gjennomførbare i hverdagen satt foreldrene i stand til å etablere nye rutiner. I tillegg bidro det til å skape forståelse for momenter som før hadde vært frustrerende, og gjøre foreldrene mer bevisst viktige aspekter i kommunikasjonen med gutten. Dette medførte en positiv flytutvikling hos barnet samtidig med økt mestringsfølelse hos foreldrene. De erfarte å hjelpe barnet sitt, og styrkes i foreldrerollen gjennom bevisste refleksjoner og nye, gode valg. Foreldrenes uttalelser indikerer at veiledningen åpnet opp deres potensialer, styrker og energi, og at prosessen virket styrkende og myndiggjørende.

Ut fra intervjudataene ser det ut til å være sentralt at foreldrene møtte logopeden flere ganger. Empirien indikerer at myndiggjøringen ville vært redusert uten møte nummer to. Betydningsfulle aspekter i den sammenheng er tilliten som vokste frem mellom deltakerne, og bidro til spesifikk og familietilpasset veiledning. Kunnskapsutviklingen som ble til gjennom veiledningsprosessen bidro til at foreldrene tok personlig ansvar, så nye muligheter og nye behov. Alle disse faktorene er referert som empowermentfremmende elementer.

Det er grunn til å tro at opplevelsen av valgfrihet, støtte, mestring og meningsfullhet i møtet med rådene og logopeden var viktig for at ny praksis på hjemmebane ble til. Disse aspektene er samtidig sammenfallende med indre motivasjon, som igjen er knyttet til myndiggjøring og mestringsopplevelser. Sist, men ikke minst, fikk foreldrene et utvidet begrepsapparat. Dette styrket dem i sosiale møter, satte dem i stand til å forklare andre om stamming, og skape forståelse for barnets behov og utfordringer på alle nivå i Bronfenbrenners modell.

Med disse ordene rundes kapittel 5 av, og blikket vendes mot implikasjoner og videre forskning som kan være relevant for det logopediske fagfeltet.

6 Implikasjoner og videre forskning

I dette siste kapittelet vil det gis noen innspill om svakheter ved egen studie, før tanker om videre praksis og forskning legges frem.

6.1 Implikasjoner ved studien

En svakhet ved denne studien er dens svært begrensede omfang med hensyn til antall informanter. Det at ett foreldrepar ble styrket i foreldrerollen gjennom sine samtaler med logoped vil ikke nødvendigvis tilsi det samme for andre. Det er derfor uheldig at det ikke lot seg gjøre å inkludere flere informanter og flere barn for å få større bredde og uttalelsesgrunnlag. Barnet i studien har som nevnt (jamfør 3.5.2) også generelle, språklige utfordringer i tillegg til de taleflytmessige. Det kan ha påvirket resultatet. Det at forskeren selv var tett knyttet til både logopedtjenesten i studien og veiledningsmaterialet som brukes, kan ha vært både en styrke og en svakhet slik det refereres i metodekapittelet. Det vises til avsnitt 3.4 og 3.8.1 for utfyllende informasjon om problematikken.

I etterpåklokskapens navn ser jeg at det hadde vært lurt å gå bredere ut for å rekruttere i startfasen. For eksempel kunne alle logopeder som gir tidlig veiledning til foreldre med barn som stammer i nabokommunene blitt forespurt om å bidra med informanter til studien.

6.2 Logopedisk praksis og videre forskning

Ut fra studiens teori og empiri tenker jeg det er særs viktig at veiledningstilbud til foreldre på generell basis søker å få tak i foreldres bekymringsbilde. Selv om foreldre i utgangspunktet ønsker hjelp for et logopedisk område, er det som nevnt tegn som tilsier at de også bør støttes i foreldrerollen på mer generell basis.

Både tidligere referert forskning og egen empiri, indikerer at det kan være fruktbart å innlemme hele familiesystemet, og bygge på foreldrenes ressurser og sterke sider i veiledningen. Dette er viktig kunnskap å inkludere når logopeden styrer prosessen der foreldre og logoped sammen finner ut av hvilke tiltak som er aktuelle i den enkelte familiens tilfelle, og når og hvordan råd og tiltak kan gjennomføres på daglig basis.

Studiens empiri tyder på at det er behov for mer kunnskap om stamming hos barn blant ansatte i førstelinjetjenesten. Økt kunnskap i systemet er viktig for å sikre tidlig logopedisk hjelp til barn og deres foresatte.

Kanskje kan det etableres rutiner som sørger for at logopedar jevnlig informerer helsesøstre, kommuneleger og andre i førstelinjetjenesten i sitt geografiske område om stamming, tiltak og henvisningsprosedyrer, og at oppdatert brosjyremateriell er synlig på venteværelser der småbarnsforeldre ferdes.

Riksdekkende og lokal presse kan for eksempel også brukast til å spre budskapet om at foresatte ikkje er skyld i at barn begynner å stamme, at hjelp finnes, og at terskelen for å få logopedisk bistand er lav på dette feltet. Behovet for å spre kunnskap er stort og av stor betydning. Lange ventelister i offentlege logopedtjenester må ikkje bli en hemske for distribuering av viktig informasjon om tidlig hjelp.

Stamming er et relativt lite felt, og ikkje alle vil kunne opparbeide seg tilstrekkelig erfaring med feltet til at de føler seg oppdaterte og trygge i den stammefaglige veiledningsrollen. Dette er et tema det bør tas tak i på nasjonalt plan, for eksempel med utbygging av gode og lett tilgjengelige hospiteringsordningar eller systemer for kollegabasert veiledning på tvers av kommuner.

Ut fra denne studiens empiri kan det også sluttast at gruppeveiledning av foreldre kan være fruktbart å implementere som et fast tillegg til individuell, stammelogopedisk veiledning.

Mer forskning på det logopediske området er nødvendig da det blant annet er lite kunnskap om foreldres opplevelser av logopedisk veiledning. Det er også lite forskning som har koblet områdene myndiggjøring/styrking opp mot logopedisk praksis.

Personlig tenker jeg det kan være interessant å få mer kunnskap om alliansen mellom empowerment og logopedi. På den ene siden, fordi egen forskning har vist at området er viktig i logopedisk foreldreveiledning. På den andre siden, fordi jeg tenker det kan være fruktbart på generell basis innen direkte logopedisk intervensjon med både barn og voksne.

Det ville vært en styrke for logopedfaget om en tilsvarende studie som dette hadde blitt gjennomført i langt større utstrekning enn denne begrensede masteroppgaven.

Hvis en lignende studie i fremtiden kan utvides til et større geografisk område, inkludere flere informanter og uavhengige forskere ville den kunne gi betydningsfulle bidrag til vidare praksis på dette sammensatte og interessante feltet.

Det ville også vært en styrke om en tilsvarende studie strakk seg utover en lenger tidsperiode og inkluderte flere foreld reintervjuer på ulike stadier i prosessen. For eksempel foreld reintervju i forkant av det logopediske tilbudet, og to til tre reintervjuer i løpet av veiledningsprosessen før et

siste og avsluttende foreldreintervju noe tid etter at samarbeidet mellom foreldre og logoped var avsluttet.

En slik utvidet studie vil kunne gi mer signifikant informasjon om hvilke aspekter ved den logopediske veiledningsprosessen som er sentrale for å styrke og myndiggjøre foreldre med førskolebarn som stammer.

Referanseliste

- Aksan, N., Kısac, B., Aydın, M., & Demirbuken, S. (2009). Symbolic interaction theory. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 1(1), 902-904.
- Albrigtsen, A., Stauri, T., & Wright, M. A. (2017). *Ord til besvær: Livet med stamming*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Andersen, T., Thomsen, H., & Bøgeskov, T. (2005). *Reflekterende prosesser : samtaler og samtaler om samtalerne* (3. udg. [kapitlet "Et nyt gensyn med bogen - ti år efter" er oversat fra norsk af Tom Bøgeskov]. ed.). København: Dansk Psykologisk Forl.
- Angeltveit, R. (2006). *Coaching, utvikling og ledelse*. Oslo: Akilles.
- Arnott, S., Onslow, M., O'Brian, S., Packman, A., Jones, M., & Block, S. (2014). Group Lidcombe Program Treatment for Early Stuttering: A Randomized Controlled Trial. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 57(5), 1606-1618. doi:10.1044/2014_JSLHR-S-13-0090
- Askheim, O. P. (2007). Empowerment - ulike tilnæringer. In O. P. Askheim & B. Starrin (Eds.), *Empowerment i teori og praksis*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Barnehageloven. (2005). *Lov om barnehager (barnehageloven)*. https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-64/KAPITTEL_6#%C2%A719d
Retrieved from <https://lovdata.no/lov/2005-06-17-64>
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development : experiments by nature and design*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Bø, I. (2018). *Barnet og de andre : nettverk som pedagogisk og sosial ressurs* (5. utg. ed.). Oslo: Universitetsforl.
- Costelloe, S., Davis, S., & Cavenagh, P. (2015). Parental Beliefs about Stammering and Experiences of the Therapy Process: An On-line Survey in Conjunction with the British Stammering Association. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 193, 82-91.
- Crossman, A. (2018, 27.12.2018). What Is Symbolic Interactionism? Retrieved from <https://www.thoughtco.com/symbolic-interaction-theory-3026633>
- Dalen, M. (2011). *Intervju som forskningsmetode* (2. utg. ed.). Oslo: Universitetsforl.
- Dalland, O. (2012). Metode og oppgaveskriving (5. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- De nasjonale forskningsetiske komiteene. (2016). www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Generelle-forskningsetiske-retningslinjer/
- de Sonnevile-Koedoot, C., Stolk, E., Rietveld, T., & Franken, M.-C. (2015). Direct versus Indirect Treatment for Preschool Children who Stutter: The RESTART Randomized Trial. *PLoS ONE*, 10(7), e0133758. doi:10.1371/journal.pone.0133758
- Eikeland, H. S.-I. (2018). *Førskolebarn som stammer. Råd og fakta til foreldre og barnehagepersonell. Undervisningsmaterieell vedrørende.....*
- Franken, M.-C., & Putker-de Bruijn, D. (2007). Restart-DCM Method. *Treatment protocol developed within the scope of the ZonMW project Cost-effectiveness of the Demands and Capacities Model based treatment compared to the Lidcombe programme of early stuttering intervention: Randomised trial*. <http://www.nedverstottertherapie.nl>.
- Gjerde, S. (2003). *Coaching: hva-hvorfor-hvordan* (3. opplag, 2013 ed.): Fagbokforlaget.
- Gottwald, S. R., & Starkweather, C. W. (1995). Fluency intervention for preschoolers and their families in the public schools. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 26(2), 117-126.
- Guitar, B. (2014). *Stuttering: An integrated approach to its nature and treatment*: Lippincott Williams & Wilkins.
- Guttormsen, L. S. (2016). Stamming og naturlig stotring kan være vanskelig å skille fra hverandre. *Første steg, 04-2016*.

- Guttormsen, L. S., Kefalianos, E., & Næss, K.-A. B. (2015). Communication attitudes in children who stutter: A meta-analytic review. *Journal of Fluency Disorders*, 46, 1-14. doi:10.1016/j.jfludis.2015.08.001
- Hauger, B. (2018). *Styrkebasert tilnærming i lokalt folkehelsearbeid. Innbyggerinvolvering, myndiggjøring og deltagelse*. (IS-2721). Oslo: Helsedirektoratet Retrieved from <https://helsedirektoratet.no/Lists/Publikasjoner/Attachments/1438/Styrkebasert%20tiln%C3%A6rming%20i%20lokalt%20folkehelsearbeid.pdf>.
- Heitmann, R. R. (2013). Naturlig småbarnsstotring eller begynnende stamming ; hva kan foreldre og barnehage gjøre når stammingen er et faktum? *Spesialpedagogikk*, 78(4), 12-19.
- Henriksen, K., Solheim, E., Sønsterud, H., Jablonski, G., & Dietrichs, E. (2007). Plastisitet og stamming. Kan stamming kureres gjennom induksjon av plastiske forandringer i hjernen? *Norsk tidsskrift for logopedi*, 03.
- Humeniuk, E., & Tarkowski, Z. (2016). Parents' reactions to children's stuttering and style of coping with stress. *Journal of Fluency Disorders*, 49, 51-60. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jfludis.2016.08.002>
- Iacoboni, M. (2009). Imitation, empathy, and mirror neurons. *Annual Review of Psychology*, 60, 653.
- Ingham, R. J., Grafton, S. T., Bothe, A. K., & Ingham, J. C. (2012). Brain activity in adults who stutter: similarities across speaking tasks and correlations with stuttering frequency and speaking rate. *Brain and language*, 122(1), 11-24.
- Kelman, E., & Nicholas, A. (2008). *Practical intervention for early childhood stammering: Palin PCI approach*: Routledge.
- Kim, J., & Bryan, J. (2017). A First Step to a Conceptual Framework of Parent Empowerment: Exploring Relationships Between Parent Empowerment and Academic Performance in a National Sample. *Journal of Counseling & Development*, 95(2), 168-179. doi:10.1002/jcad.12129
- Kleven, T. A., Hjørdemaal, F., & Tveit, K. (2011). *Innføring i pedagogisk forskningsmetode: En hjelp til kritisk tolkning og vurdering*: Unipub.
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*: Gyldendal akademisk.
- Lam, C.-M., & Kwong, W.-M. (2014). Powerful parent educators and powerless parents: The 'empowerment paradox' in parent education. *Journal of Social Work*, 14(2), 183-195. doi:10.1177/1468017313477779
- Langevin, M., Packman, A., & Onslow, M. (2010). Parent perceptions of the impact of stuttering on their preschoolers and themselves. *Journal of Communication Disorders*, 43(5), 407-423. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jcomdis.2010.05.003>
- Lassen, L. M. (2012). Spesialpedagogisk rådgivning. In E. Befring & R. Tangen (Eds.), *Spesialpedagogikk*: Cappelen Damm.
- Lassen, L. M. (2014a). Når foreldre trenger hjelp! : empowermentbasert rådgivning til foreldre. In S. Tveiten & K. Boge (Eds.), *Empowerment i helse, ledelse og pedagogikk - Nye perspektiver* (pp. 97-107). Oslo: Gyldendal akademisk, 2014.
- Lassen, L. M. (2014b). *Rådgivning : kunsten å hjelpe og sikre vekstfremmende prosesser* (2. utg. ed.). Oslo: Universitetsforl.
- Mead, G. H., Vaage, S., & Thorbjørnsen, K. M. (1998). *Å ta andres perspektiv : grunnlag for sosialisering og identitet : George Herbert Mead i utvalg*. Oslo: Abstrakt forl.
- Millard, S., & Davis, S. (2016). The Palin Parent Rating Scales: Parents' Perspectives of Childhood Stuttering and Its Impact. *Journal of Speech, Language and Hearing Research (Online)*, 59(5), 950-963. doi:10.1044/2016_JSLHR-S-14-0137
- Millard, S. K., Edwards, S., & Cook, F. M. (2009). Parent-child interaction therapy: Adding to the evidence. *International Journal of Speech-Language Pathology*, 11(1), 61-76.
- Millard, S. K., Nicholas, A., & Cook, F. M. (2008). Is Parent-Child Interaction Therapy Effective in Reducing Stuttering? *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 51(3), 636-650. doi:10.1044/1092-4388(2008/046)
- Minnes, P., Perry, A., & Weiss, J. A. (2015). Predictors of distress and well-being in parents of young children with developmental delays and disabilities: the importance of parent perceptions. *Journal of Intellectual Disability Research*, 59(6), 551-560. doi:10.1111/jir.12160

- NTNU. (29. mai, 2019). Personvern og GDPR Retrieved from <https://innsida.ntnu.no/wiki/-/wiki/Norsk/Personvern+og+GDPR#section-Personvern+og+GDPR-Hva+er+nytt+med+GDPR>
- Packman, A. (2012). Theory and Therapy in Stuttering: A Complex Relationship. *Journal of Fluency Disorders: Official Journal of the International Fluency Association*, 37(4), 225-233. doi:10.1016/j.jfludis.2012.05.004
- Packman, A., Onslow, M., Webber, M., Harrison, E., Arnott, S., Bridgman, K., & Lloyd, W. (2016). The Lidcombe Program treatment guide. *Lidcombe Program Trainers Consortium*. Retrieved from http://sydney.edu.au/health-sciences/asrc/docs/lp_treatment_guide_2016.pdf Find this author on.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3rd ed. ed.). Thousand Oaks, Calif: Sage Publications.
- Plexico, L. W., & Burrus, E. (2012). Coping with a child who stutters: A phenomenological analysis. *Journal of Fluency Disorders*, 37(4), 275-288.
- Preus, A. (1987). *Stamming og løpsk tale* (2. utg. ed.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Reilly, S., Onslow, M., Packman, A., Cini, E., Conway, L., Ukoumunne, O. C., . . . Wake, M. (2013). Natural history of stuttering to 4 years of age: a prospective community-based study. *Pediatrics*, 132(3), 460. doi:10.1542/peds.2012-3067
- Riaz, N., Steinberg, S., Ahmad, J., Pluzhnikov, A., Riazuddin, S., Cox, N. J., & Drayna, D. (2005). Genomewide significant linkage to stuttering on chromosome 12. *The American Journal of Human Genetics*, 76(4), 647-651.
- Skaalvik, E. M., & Skaalvik, S. (1988). *Barns selvopfatning: skolens ansvar*: Tano.
- Skaalvik, E. M., & Skaalvik, S. (2005). *Skolen som læringsarena: selvopfatning, motivasjon og læring*: Universitetsforlaget.
- Slettebø, T. (2000). Empowerment som tilnærming i sosialt arbeid. *Nordisk sosialt arbeid*, 2(00), 75-85.
- Stang, I. (1998). *Makt og bemyndigelse : om å ta pasient- og brukermedvirkning på alvor*. Oslo: Universitetsforl.
- Stang, I. (2003). Bemyndigelse : en innføring i begrepet og "empowermenttenkningens" relevans for ansatte i velferdsstaten. In H. A. Hauge & M. B. Mittelmark (Eds.), *Helsefremmende arbeid i en brytningstid. Fra monolog til dialog?* (pp. s. 141-161). Bergen: Fagbokforl., cop. 2003.
- Starkweather, C. W., & Gottwald, S. R. (1990). The demands and capacities model II: Clinical applications. *Journal of Fluency Disorders*, 15(3), 143-157.
- Starkweather, C. W., Gottwald, S. R., & Halfond, M. M. (1990). *Stuttering prevention: A clinical method*: Prentice Hall.
- Starrin, B. (2007). Empowerment som livsinnstilling - kan vi lære noe av Pippi Langstrømpe? In O. P. Askheim & B. Starrin (Eds.), *Empowerment. I teori og praksis* (pp. 59-71). Oslo: Gyldendal.
- Statped. (2018, 16.05.2018). Retrieved from <https://www.statped.no/taleflytvansker-stamming-og-lopsk-tale/taleflytvanskar/>
- Stålsett, U. E. (2009). *Veiledning i en lærende organisasjon* ([2. utg.]. ed.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Sønsterud, H., & Hoff, K. (2017). Hva er stamming? In A. Albrigtsen, T. Stauri, & M. A. Wright (Eds.), *Ord til besvær. Livet med stamming*: Abstrakt forlag.
- Sønsterud, H., Howells, K., & Hoff, K. (2014). Hva er stamming? ; sett i relasjon til tidlig stammeforløp. *Norsk tidsskrift for logopedi*, 60(1), 6-13.
- Sørensen, M., & Graff-Iversen, S. (2001). Hvordan stimulere til helsefremmende atferd? *Tidsskrift for den Norske Lægeforening*, 121, 720-724.
- Sørensen, M., Graff-Iversen, S., Haugstvedt, K. T., Enger-Karlsen, T., Narum, I. G., & Nybø, A. (2002). "Empowerment" i helsefremmende arbeid. *Tidsskrift for Den norske legeforening*, 122(24), 2379-2383.
- Tjora, A. H. (2012). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (2. utg. ed.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Tjora, A. H. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (3. utg. ed.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Tveiten, S. (2013). *Veiledning : - mer enn ord* (4. utg. ed.). Bergen: Fagbokforl.

- Tveiten, S., & Boge, K. (2014). Hvorfor er ulike perspektiver på empowerment interessante som forskningsfelt, anvendelsesområder og praksiser? In S. Tveiten & K. Boge (Eds.), *Empowerment i helse, ledelse og pedagogikk. - Nye perspektiver* (pp. 13-25). Oslo: Gyldendal akademisk, 2014.
- Ulvestad, J. (2003). Folkeopplysning som dialog - utopi eller mulighet? : om forholdet mellom opplysning og hjelp - makt og posisjon. In H. A. Hauge & M. B. Mittelmark (Eds.), *Helsefremmende arbeid i en brytningstid. Fra monolog til dialog?* (pp. s. 101-122). Bergen: Fagbokforl., cop. 2003.
- Vinsrygg, G., & Heitmann, R. R. (2004). Søk hjelp straks hvis barnet ditt stammer. Retrieved from http://www.sinnetshelse.no/artikler/stamming_hjelp.htm
- Vuorenmaa, M., Halme, N., Perälä, M. L., Kaunonen, M., & Åstedt-Kurki, P. (2016). Perceived influence, decision-making and access to information in family services as factors of parental empowerment: a cross-sectional study of parents with young children. *Scandinavian journal of caring sciences*, 30(2), 290-302.
- Vuorenmaa, M., Perälä, M. L., Halme, N., Kaunonen, M., & Åstedt-Kurki, P. (2015). Associations between family characteristics and parental empowerment in the family, family service situations and the family service system. *Child: care, health and development*, 42(1), 25-35.
- Ward, D. (2017). *Stuttering and cluttering: Frameworks for understanding and treatment*. In. doi:<https://doi.org/10.4324/9781315727073>
- Yairi, E., & Ambrose, N. (2013). Epidemiology of stuttering: 21st century advances. *Journal of Fluency Disorders*, 38(2), 66-87.
- Zimmerman, M. A. (2000). Empowerment theory. In *Handbook of community psychology* (pp. 43-63): Springer.

